

1973 En oversigt

Ved *Carl Trock*

I kirkehistorien er det vel altid teologernes optagethed af deres arbejde, som stjæler billedet, tillige med deres sam- eller modspil med magthaverne, om de mange i og udenfor kirken er der ikke så meget at berette.

For samtiden er det let at følge teologerne, mængden af ord og folkekirkens rigdom i synspunkter vanskeliggør så overskuelighed. Nemmere er det at følge afgørelserne hos magthaverne, de udøvende som de lovgivende, men motiver og egentlige bevæggrunde kan tolkes forskelligt. Folkets holdning er vanskelig at skildre, allerede sproglige barrierer giver sociologerne problemer og endnu større bliver usikkerheden når tidens mange løse opinionsundersøgelser skal vurderes.

På flere måder markerede samfundet sin holdning som neutralitet, uden at nogen talte om at ændre forholdet til folkekirken. Det kom frem, da folkeskolens formål skulle nyformuleres og kristendomsundervisningens præg skulle bestemmes, og da socialminister Eva Gredal atter bebudede et nyt – stadig ikke udfærdiget – cirkulære om, at der ikke må finde påvirkning sted i daginstitutionerne. Det kan for kirkefolk, vant til andre forhold, se ud som anti-kirkelighed[1].

Ved henvisninger bruges følgende forkortelser: BeT Berlingske Tidende; DMbl Dansk Missionsblad; Ft Folketingstidende, dato angives evt. foran; Hskbl Højskolebladet; IMT Indre Missions Tidende; Jy-Po Jyllands Posten; KD Kristeligt Dagblad; KiInf Kirkelig Information; KordBl Kordegnenes Blad, MrBl Menighedsrådenes Blad; Pol Politiken; PrfBl Præsteforeningens Blad; Re-f Re-formatio; Relgl Religionslæreren; RoSt Roskilde Stiftsblad; SJT Sjællands Tidende; VeT Vendsyssel Tidende; WA Weekendavisen; AAST Aarhus Stiftstidende. Arstal tilføjes kun, hvor det ikke er 1973. – Arstal alene henviser til tidl. årsoversigter og angiver *udgivelsesåret*.

[1] Ft 4/9 8172, foranlediget af Lennart Larson (V), som måtte fremdrage, at en børnehave i Odense – for at sikre sig aktive pædagoger – udspurgte ansøgerne om deres politiske tilhørsforhold (Jfr. 1973 267 f). En lærer så en annonce fra en ungdomsskole, efter lærere med kristen livsholdning, og skrev, at påtales det ikke, så gøres der forskel, og sagen drejer sig om politisk undertrykkelse, Pol 27/4. – I sin sidste formandsberetning sagde sognepræst Ingvar Jensen: Når tidens neutral-pluralistiske tendens fører til at den ene livsholdning ikke må foretrækkes

Samfundet betragter sig ikke på nogen måde forpligtet overfor kristne normer, sækulariseringen er en omtrent afsluttet proces, den kendsgerning må vi affinde os med, hvis kirkens frihed ikke trues, sagde biskop K. C. Holm[2]. Sådan kunne Indre Mission ikke se på det. Man vidste nok, at flertallet i befolkningen ønskede en god kristendomsundervisning, og – på stadig vagt efter tidernes tegn[3] – måtte Kr. Friis gå i rette med de kristne skolefolk, som havde lagt op til neutralitet, idet de bøjede knæ for tidens modeord, der forheksede så mange, pluralismen[4].

fremfor den anden, så må vi frygte for De samarbejdende Menigheds- og Daginstitutioners fremtid (KD 6/10). Spændinger meldte sig rundt om: Tagensbo Menighedsbørnehave opsigte medarbejdere, der ikke ville påvirke børnene ved at be' sammen med dem, og stillingerne blev blokeret (Pol 17/8 f., KD 8/6); katolikker så sig nødt til helt at lukke en børnehave (Pol 17/8 f., KD 22/9).

[2] Trusler havde dog været nær, da bispernes udtalelse om abortloven blev til et spørgsmål om ytringsfriheden, da kirkeministeren ved menighedsrådsloven ville påtvinge kirken ordninger fra andre administrationsområder og da hun understøttede fjernelsen af faste og ensartede regler for liturgi og gudstjeneste, Re-f 38, Herning Folkeblad 26/2. Jfr. biskop Schiøler DKt 525.

[3] Var det et Tidernes tegn – et udslag af modvilje mod søndagen – eller blot hensyn til international konvention, at den første dag i ugen nu blev gjort til den sidste, IMT 3. – Jfr. de præster, som fandt at forbuddet mod søndagskørsel var et udtryk for foragt for den officielle gudstjeneste, og påtalte at bisper kunne indrette sig efter det, KD 24/11, replik 26/11.

[4] IMT 415 jfr. 1972 226. Tilsvarende Re-f 128. – Først nu mærker vi følgen af religionsfriheden og står midt i et sammenstød mellem ateisme og kristendom, blev der sagt (lektor Tangsig KD 9/8). Forlængst har pluralismen holdt sit indtog i samfundet, den har også sneget sig ind i skolen, skrev rektor K. F. Brøndbjerg. Derfor føles Knud Heinesens skolelovsforslag ikke som det brud med den danske skoles historie, som det egentlig er, når det stadfæster pluralismen. Det aspekt er næsten ikke drøftet, i Folketinget kun tangeret, mente Brøndbjerg, der ikke tvivlede på at pluralismen blev lovfæstet. Der var lagt op til det på mange måder, ved seksualbetænkningen, Læseplanudvalgets Notat og også ved betænkningen om kristendomsundervisningen, men de unge kom til at lide under den øgede ideologiske forvirring (KD 6/8). – Opdragelse i holdningsmæssig forstand kan ikke blive et fællesanliggende og et folkeskoleanliggende, når »samfundet er blevet pluralistisk«, uden livsnormer forpligtende for alle og anerkendt af alle, et sådant afgørende skred var sket i de sidste årtier, konstaterede pastor Riber Jensen, som opholdt sig ved Læseplanudvalgets vanskeligheder ved at formulere et fælles forpligtende livssyn (DKt 57). Omplaceringen af bestemmelsen vedrørende kristendomsundervisningen er mere end noget redaktionelt, lovforslaget tager et bomærke væk fra folkeskolen, og sætter der, hvor kristendomsundervisningens indhold hidtil har været bestemt, begreber som demokrati, åndsfrihed og tolerance. Forstås de ord som hidtil, som udtryk for højdepunkter i Vesteuropas udvikling, kan det ikke give anledning til indsigelse, men her er jo ikke tale om noget, der er statisk (PrfBI 81).

Næppe meget af det følgende er hentet derfra, hvor størstedelen af befolkningen henter viden om dagens begivenheder. Få af de spørgsmål, som her tager pladsen, fik omtale i de større dagblade eller radio og TV. Det gjorde »sager«, som bisperne og abortloven, røret om Thorsens film, vel også reaktionerne mod menighedsrådsloven, og da også menighedsrådsvalget, »Folkets kirke« fik så nok mere omtale end valgene i alle andre sogne, samt Nør-sagen. Oftest var der tale om servering af »sagen«, baggrundsorientering var sjældnere.

Der er da forskelle. Kirkelige forhold får bedre og mere venlig omtale i provinspressen, mens t. eks. Extrabladet oftest har omtale for at motivere kritik. Jævnlig TV-seere får i de almindelige programmer ikke et ganske forskelligt indtryk[5]; men her er »Kirkeligt Forum«, som afløste Tage Elmholdts virkeligt påskønnede »Kirkeligt Spektrum«, ligesom mange dagblade har deres kirkesider. 2 af de største, Berlingske Tidende og Aarhus Stiftstidende, beskar dem nu væsentligt – måske ud fra det synspunkt, at kirkeligt stof ikke er tjent med særbehandling?

Året bragte ingen ny kirkestatistik, kirkelig som verdslig dagspresse måtte selv finde tallene og gjorde det ivrigt[6], mens kirkefolk kappedes om at kolportere de mest outrerede tal. De skulle bruge dem – generalsekretær Gunnar Hermansen til at få sat skub i kirkelig voksenundervisning (i »adskillige« sogne bliver »30–40 til 50 % af børnene« ikke døbt) – pastor Ulsdal til at understrege hulheden i folkekirken (»i Øst-Danmark kan dåbstallet gå helt ned på 50–60 %«, Re-f 123). Grunden kendte Hermansen, forældrene vil ikke præge deres børn, de skal selv med tiden tage stilling (Kirkefondets årbog 40).

Mange mistænker præsterne for ikke at tro på det, de siger, skrev en journalist (BeT 17/9) – var det en vurdering eller blot en provokation i et interview? Det kan være at præsternes reaktioner lige så godt belyser den almindelige holdning.

Vi må tage den ændrede folkelige holdning til dåben til efterretning. Følgen bliver at dåben, i stedet for at knytte folk og kirke sam-

[5] Lis Torbjørnsen: Det skyldes ikke uvilje i Danmarks Radio, men at »folke- og kulturliv i Danmark idag stort set slet ikke er kristent«, IMT 172.

[6] I 1971 steg antallet af navngivelser i hovedstadsområdet til 19,7 %, og efter et fald i 1970 steg antallet af udmeldelser også. På 2 år steg antallet af udmeldte i Århus fra 7.907 til 13.201 eller fra 3,3 til 5,4 %, af de 25–34 årige var det 8 %; sept. 1972 var der i Odense 5.800 udtrådte (t. eks. KD 6/3, AAST 18/11). Kristeligt Dagblad gentog: Det får konsekvenser, spørgsmålet er om folkekirken udmarves eller om den selv sætter ind for at ændre udviklingen (leder 7/3). – Jfr. 1973 267.

men, deler folket i døbte og ikke-døbte, sagde provst Bertil Wiberg, for at spørge om evangeliet for hele folket stadig kunne knyttes til dåben? En dogmatisk fastholden kan spærre for forkyndelsen af Guds forekommende nåde, udelukke de ikke-døbte. Derfor var det Wiberg meget om at få frem, at dåben er et middel for det evangelium, som folkekirken står og falder med, det gør den ikke med barnedåben (PrfBl 705).

En ung præst måtte høre andres mening om sit dilemma, at det kunne være betænkeligt både at døbe uden videre og at afslå barnedåb («frater» PrfBl 336, Helge Pahuš s.st. 386, 504). Men går det an at døbe i flæng, spurgte pastor Henning Talman, må vi ikke enten ved undervisning vise forældrene, at dåb og oplæring hører sammen, eller gå over til barnevelsignelse (KD 12/9). Blandt få svar lød det fra Biskop Erik Jensen: Det er Gud selv der døber – lad os så være ivrige med at fortælle, hvad der skete i dåben (KD 14/9, PrfBl 337, 386, 436).

Disse teoretiske spørgsmål blev til virkelighed. Det kom frem at en ung præst, opvokset i KFS, Frank Nør, 4 gange i løbet af godt et år havde ment sig nødt til at undlade dåb, da forældrene ikke lovede at oplære børnene kristeligt. Sagen slået stort op kunne dagspressen meddele departementschef Aug. Roesens mening, at »præster i folkekirken må ikke nægte folkekirkemedlemmer at få deres barn døbt«, og kirkeminister Dorte Bennedsens. Hun var ganske uenig, ud fra hendes teologi var dåben en gave, der gives ubetinget. Erik Jensen søgte at vejlede Nør, orienterede ministeriet om sagen og søgte selv vejledning der; han gav Nør og sig selv betænkningstid, og nævnte at resultatet kunne blive en tjenestemandssag[7]. Nør behøvede ikke tid. Kirken skal ikke være et serviceapparat og bilde forældrene den djævelske løgn ind, at dåben i sig selv frelser, skrev han. Det er uansvarligt at døbe, hvis børnene ikke oplæres i den kristne tro; præsteløftet pålagde ham at modarbejde en adskillelse af det, Jesus knytter sammen, dåb og oplæring (VeT og KD 12/12).

Et andet træk af udviklingen i hovedstadsområdet blev fremdraget, at stadig færre bliver konfirmeret (WA 19/10: under $\frac{3}{4}$ i 1972 mod 91 % i 1965). Et par præster måtte tænke højt på dem, der gik til

[7] Det kom frem i et interview med pastor Husum (1966 208, 1967 475), der også vidste at den pågældende ikke-navngivne præst ikke kom til at mangle støtte fra kolleger, hvis han kom i vanskeligheder (VeT 25/11). Snart var Nørs navn på forsiden (VeT 7/12), dagen efter forelå Roesens kommentar. 11/12 omtalte KD sagen og Erik Jensens henvendelse i ministeriet.

præst. De keder sig, skrev pastor Aalbæk Jensen, løsningen af præster-nes umulige situation her er enten at afskaffe konfirmationen, og det skete der ikke større skade ved, eller at flytte undervisningen til en senere alder (Jy-Po 19/5). Provst E. Miland havde peget på en anden løsning af den yderst problematiske situation, der ikke lod sig bedre ved mere pædagogisk skoling af præsterne: Skil undervisning og konfirmation ad! Der skal være konfirmation, den er ikke til at afskaffe; undervisning forud skal så ikke være en betingelse derfor, men et tilbud bagefter for dem der har lyst. Man slår sig selv for munden, om man siger at der ikke kommer nogen. Et sådant hæderligt tilbud kan der bygges videre på, med undervisningstilbud til forældre og børn sammen og for voksne (PrfBl 33).

Wiberg, Aalbæk Jensen og Miland var undtagelser, de vandt ikke gehør[8]. Det gjorde Nør. I kampen mod det magiske dåbssyn, der skilte dåb og tro, fik han støtte fra flere præster, og 27 stud. theol.er i Århus erklærede, at de ville handle som han, hvis de blev præster; de var da ikke blot kaldet som tjenestemænd af staten, men også af Gud til at være præster[9].

[8] Miland fik tilslutning fra pastor Kjær Pedersen. Der burde ændres mens konfirmationen – »endnu – er almindelig«; her var tendenser til en folkelig og dermed også folkekirkelig afsporing, så den blev en specialitet for velbærgede børn, mens betingelserne gjorde det budskab, der var rettet til uværdige, umodne og ikke beredte, til en henvendelse til værdige (Hskbl 400, 485). Jfr. Riemann: Før konfirmationen afskaffes, finder vi vel ud af at klare opgaven; iøvrigt er den ikke et sakramente, men en menneskelig ordning (DKt 522, foranlediget af WA 19/10) contra Tage Lunn og Edmund Jensen: Folkekirken har vel stadig plads til dem, der holder sig til kirkens gamle tradition, at konfirmationen er et sakramente (Re-f 25, 36).

[9] Professor Thulstrup for straks ud mod Erik Jensens vranglære om dåben og mod at han og departementschefen faldt over præster, som tog deres arbejde alvorligt KD 13/12; Kronborg Christensen, Hirtshals: Spørgsmålet er om vi *skal* redde samvittigheden og smides ud eller som i Rusland fungere i en statskirke VeT 14/12; Finn Poulsen KD 17/12; Helge Pahuš, som i sine 4 år som præst stadig havde følt at han gik på akkord, skrev at Erik Jensens dåbssyn er en af de største katastrofer i kirkens historie KD 20/12; udfra arbejde i en økumenisk studiegruppe fordrede Talman frihed for præster til at afvise dåb, hvor forudsætningerne efter deres skøn ikke var til stede: »Nu må kirkens ledelse ud af busken og hjælpe præsterne med nogle retningslinier« for, hvornår dåb kan foretages, og der må skabes grundlag og forpligtelse for menighederne og præsterne til i samarbejde med forældrene at varetage ansvaret for alle døbtes oplæring KD 22/12. De 27s erklæring se KD 28/12. – I Hirtshals syntes menigheden delt KD 13/12, Ålborg Stiftstid. 14/12. – Ledere i dagspressen: Amtsavisen 14/12, VeT 20/12 og KD 12/12: Nørs initiativ er for tidligt sålænge kirken end ikke har et undervisningstilbud, men netop dette gør hans anliggende så væsentligt.

I. Folkeskole – folkekirke

Undervisningsminister Knud Heinesen fik sit HF-forslag igennem, mens forslaget til ny folkeskolelov uden realitetsforhandling blev udskudt på grund af sparebestræbelser (Folketingsårbog 1972/73 359, 417; jfr. 1973 271).

Hvad kristendomsundervisningen (ved HF religion) angår, drejede forhandlingerne sig mest om fritagelsesbestemmelserne og den tilsyneladende inkonsekvens her mellem de 2 forslag. Det kunne ministeren dog helt fordomsfrit forhandle om (Ft 11/1 2392 og 17/1 2607). Venstre og konservative måtte også udtrykke betænkelighed ved fagets »alvorlige svækkelse« i folkeskolen (Ft 2580, 2585 jfr. 2599).

Flemming Jensen (K) strejfede skolens nye formålsparagraf og måtte erkende, at den var overordentlig vanskelig at affatte, da »det næppe i dagens Danmark er muligt at finde et sæt værdinormer, som alle eller blot det meget store flertal vil acceptere som gældende for dem« (Ft 2578). Venstres principielle opfattelse var, »at religionsundervisningen er kundskabsmeddelende og derfor må gælde alle elever og alle studerende« (Ft 2385). Optaget af hele sagen gik Poul Dam udover SFs linie (1971 204; 1972 note 16): En stor principiel debat burde føre til at det ophørte som selvstændigt fag, uanset hensyn til folkekirken; indtil da burde danske frihedstraditioner fortsat gælde, for der kan ikke undervises objektivt i noget livsanskuelsesfag, kun når »området indgår i orientering og andetsteds kan man komme tilnærmelsesvis til det«. Undervisningen her »må nødvendigvis enten være forkyndende eller pjat«. Poul Dam måtte spørge sig, om det havde mening at undervise her i de tidlige børneår? – og svarede: Skal dette land vide noget om, hvad kristendom er, og skal mennesker tage stilling dertil, så er der brug for voksenundervisning. Det er et spørgsmål, »som kirken burde tage op med betydelig større energi i stedet for at overlade det til skolen, som åbenbart ikke magter det« (Ft 2601 ff., 5179).

SF ville ikke være med til, at alene medlemmer af andre trossamfund kunne fritages i HF, da det ikke var overbevist om, at der kunne gives en ikke-forkyndende undervisning (ordføreren Kristine Heltberg 2388, 5178). SF kom da med forslag om at opretholde de hidtil gældende vide fritagelsesmuligheder og om at betegne faget kristendomsundervisning i stedet for religion. Det afviste de andre partier; der var tale om et rent kundskabsfag, undtagen set fra andre trossamfunds side[10]. Også ministeren troede på muligheden for kundskabsmeddelelse her som i andre fag med elementer af forkyndelse (Ft 2392). Det er ikke a.h.t. folkekirken, at faget opretholdes og i HF er religion meget andet end kristendomskundskab (5181). Den tilsyneladende inkonsekvens mellem de 2 forslag gik tilbage til kommissionsbetænkningen (Ft 2607; jfr. 1973 271), men hang både sammen med at faget havde et andet indhold i HF og de forskellige alderstrin (Ft 2392). I folkeskoleforslaget var der givet mulighed for fritagelse ud fra et objektivt kriterium,

[10] Ritt Bjerregaard (S) 5176, Ole Samuelson (RV) 5176; K og V ville først slet ingen undtagelser have (1. beh. 2381, 2385), men omsindede sig, vist især a.h.t. Mosaisk Trossamfunds medlemmer (2. beh. 5177).

parallelt med hele skolelovgivningen, når forældrene afgav erklæring om, at de selv sørgede for børnenes undervisning i faget, sluttede Heinesen[11].

Udenfor Folketinget blev standpunkter gentaget, undertiden konkretiseret. Således ønskede Skole og Samfund at fastholde den formulering af fritagelsesbestemmelserne, som *lovudkastet* havde haft og hvor betænkningen var fulgt (1973 269). Trods al sin interesse for lokal indflydelse fastholdt landsforeningen også, at der måtte mere ensartethed til, når 30 % af børnene nåede at skifte skole[12].

De faglige lærerorganisationer fandt de foreslåede fritagelsesmuligheder katastrofale, faget beholdt da sin uønskelige særstilling[13]. Og overfor folketingsudvalget understregede de skarpt, at der måtte skabes sikkerhed for, at kommunerne ikke gav faget en placering, så det på forhånd var dømt til at mislykkes, det var nogle allerede i færd med (Rlgl 39, KD 1/2; jfr. 1973 270).

Indre Missions bestyrelse udtalte at 8 års undervisning måtte lovsikres, det ønskede flertallet af befolkningen (IMT 90; 1973 270), mens Humanistisk Forbund gik til Folketinget for at sige, at kristendommen blev privilegeret, hvis faget opretholdtes som et selvstændigt fag[14].

Faget var truet fra 2 sider, foruden af ateisterne også af folk med grundtvigske frihedstraditioner og med respekt for forældrerettigheder, som benægtede at det kunne betragtes som et kundskabsområde, sådan sagde flere[15]. Grundtvigske skolekredse, Poul Dam inclusive, måtte også udtale sig om sagen i en adresse: Den nye formålsparagraf

[11] Det sidste var en replik til partifællen Knud Nielsen, ordfører ved folkeskoleloven, som kun berørte fritagelsesmulighederne ved en kritik af dette objektive kriterium. Forældrenes erklæring måtte bort, fandt Knud Nielsen, da kontrol var umulig, den var nærmest en »opfordring til ukristelig uærlighed« (Ft 2575).

[12] Det første synspunkt skyldtes, at foreningen tog sin betragtning af fagets karakter alvorligt, konsekvensen af det andet var forslag om obligatorisk undervisning i mindst 5 år indenfor 3.-9. klassetrin, lokalt kunne man vedtage 6 års undervisning i stedet, og også om der skulle undervises i 1. og 2. klasse. I 10. klasse skulle faget være valgfrit (Kr. Jordansen KD 13/2, PrfBl 81).

[13] Alvorligt var det også, at undervisningen i kristendom kunne skilles fra undervisning om fremmede religioner, Relgl. 3, KD 24/1, 26/1; debatten se Relgl 17, 68 og 1974 23.

[14] KD 8/2. – Indirekte kom der vel stillingtagen fra bestyrelsen for de Lærer-studerendes Landsråd. For at fremme samfundsforståelse foreslog den, at kristendomsundervisningen på seminarierne skulle afløses af filosofi som obligatorisk fag, for i stedet at blive et liniefag, Relgl 40.

[15] Kr. Jordansen KD 13/2, Bent Schmidt Hansen KD 8/5 contra Holger Kjær KD 16/2; jfr. 1973 note 6 om friskoleforeningen.

viste, at folkeskolen ikke længere kunne bygge på en fælles livsindstilling og en fælles opfattelse af skolens mål og grund. Da objektiv undervisning var noget umuligt, og da de forskellige opfattelser skulle have mulighed for at komme frem, så måtte der gives frit skolevalg. I stedet for autoritært at gøre folkeskolen til statens forlængede arm, så skulle religionsundervisning (og seksualundervisning) være en fri sag både for forældre og lærere[16].

Nu afløste Ritt Bjerregaard Heinesen som undervisningsminister og genfremsatte dennes lovforslag, og også hun kunne forhandle om enkeltheder for at få bred tilslutning (Ft 30/10 770, KD 20/10). Men valget kom og standsede arbejdet[17]. Spørg kandidaterne ud om fritagelsesbestemmelserne, anbefalede flere (KD 21/11), mens Kristeligt Dagblad i sin valgorientering ikke havde synderligt held med at afæske partierne forpligtende svar[18].

Imens fortsatte Læseplansudvalget med sin undervisningsvejledning og forudsatte for hele skoletiden 10 timer afsat til kristendom (1972 225, 1973 268). Så uforsvarlige grundvilkår afholdt først Lærerrhøjsskolens folk og Religionslærerforeningen fra at følge en opfordring om at være med i arbejdet (Relgl 1972 128, KD 23/1). De endte dog med at aflevere et forslag og følte grund til på det kraftigste at advare udvalget mod at ændre det. Det gav mulighed for den nødvendige fornyelse af undervisningen og havde bredde, her var en vis åbenhed og nytænkning sammen med en binding til den kristendomsform, der er almindelig[19].

Skolens forhold til konfirmandundervisningen? Herom hørtes alene

[16] KD 18/10. Udtalelsen bragtes i pressen, men kommenteredes sjældent. Peter Riemann kaldte »dette nej til den svenske vej« noget af det vigtigste, der var sagt om den danske skole i flere år, uden at omtale følgen for kristendomsundervisningen, DKt 486.

[17] Folketingsudvalget 1972/73 lovede i sin beretning 20/9 at færdiggøre et genfremsat lovforslag »inden udgangen af 1973«, Ft Till. B 2761.

[18] Mest konkret var Ole Samuelson: 5 års undervisning regnet fra 3. skoleår, og mindst 2 ugl. timer. Morten Lange broderede omkring en integrering: Hvis man vil have faget afskaffet, så hold det blot i sit eget hyttefad lidt endnu, (jfr. 1972 note 16). Fremskridtspartiet ville, sagde Glistrup, lade forældrekrædsen ved en skole afgøre, om der skal være undervisning eller ej, og om det skal være kundskab eller forkyndelse, mindretallene er frit stillede, KD 28/11 jfr. senere referat fra valg-pressemøde Pol 29/12.

[19] Religionslærerforeningens formand, Henning Fogde KD 21/9, 8/1 74. Jfr. foreløbigt og endeligt udkast, samt debat derom Relg 70, 100 ff. og nr. 5. – Her skal eksistensteologien presses ned over skolen, indvendtes der (Rørdam Bonnevie KD 31/10), replik fra Thestrup Pedersen KD 23/11.

om præsteforeningens og Landsforeningen af Menighedsrådsmedlemmer's virke – via kirkeminister og Skole og Samfund – for, at den ikke blev placeret efter skoletiden, og for at skolekommissionerne ikke skulle have den endelige afgørelse, som eneste appelinstans i det spørgsmål (PrfBl 169, 250, MrBl 30, 131; jfr. 1973 271, 274).

II. Folkekirkens egen undervisning

En nok så god placering af kristendomsundervisningen i folkeskolen løste ikke sagen for kirken vidste pastor Riber Jensen, som ikke kunne »frigøre sig for en dårlig samvittighed over, at vi som kirke ikke helt anderledes konsekvent end tilfældet er, har fået taget fat på kirkens undervisningsproblem« (DKt 82). Også provst Jordansen tænkte sådan og overlod overvejelserne til »kirkens minister og andre der arbejder i folkekirkelig sammenhæng« (PrfBl 86).

Vi hører siden om baggrunden for, at biskopperne overfor folketingets kirkeudvalg i februar nævnte en sognemedhjælperordning som en mulighed. Siden forlød der ikke noget virkeligt om deres stilling i den sag, uanset at det udvalg, som de selv havde nedsat herom (1973 272 f.), offentliggjorde sin betænkning den 12. marts.

Udvalget var enig om, at der »i mange både store og mindre sogne er et påtrængende behov for ... en sognemedhjælper«, måske kaldet sogne- eller menighedssekretær, og om at der snarest blev skabt lovhjemmel, så man kunne komme igang; 2 arbejdsfelter fremhævedes, undervisning og omsorg, begge dele taget i videste forstand, og derudfra blev uddannelsesforhold, løn- og ansættelsesvilkår skitseret[20].

Betænkningen blev modtaget med anerkendende ord, mest fra de organisationer, der havde været repræsenteret i udvalget[21], men fik dog slet ingen omtale i årsberetningen fra præsteforeningens formand,

[20] Sognemedhjælperen/sekretæren skulle have selvstændige opgaver i et eller flere sogne, i samarbejde med præst(er), »menighedsråd og lægfolk iøvrigt«, da der var vidt forskellige behov rundt om, burde der ikke generelt fastlægges et for stramt arbejdsområde. Man ville ikke forordne en særlig, lang uddannelse, da man regnede med ansættelse af folk med en offentlig anerkendt uddannelse og med et par års erhvervspraksis (lærere, socialrådgivere) eller folk, som kunne skønnes egnede udfra deres uddannelse og virksomhed; man tænkte sig et indledende kirkeligt grundkursus fortsat af en obligatorisk efteruddannelse, mindst 2 uger hvert år. Før et menighedsråd kunne foretage ansættelse, skulle biskoppen godkende vedkommendes kvalifikation. Aremålsansættelse burde være reglen. Lønnen skulle mindst være på niveau med kordegnenes, evt. højere betinget af uddannelse og hidtidig stilling, KD 13/3, KordBl 42, 100.

[21] Om arbejdet for en bred sammensætning af udvalget, se Johs. W. Jacobsen DKt 130. Med var »menighedsrådsforeningen« (Steen Fibiger, Sv. Ebbe Ja-

Olav Lindegaard (PrfBl 241, 473 ff.). Nedsablet blev den dog heller ikke. Uanset at hele udvalget var af pietistisk oprindelse fandt Riemann forslaget »af interesse ... et forsøg værd«. Behovet var der, men det store flertal ville vel nærmest være ligeglade med nok så interessante undervisningstilbud. Og kunne en sådan ordning stables på benene ovenfra, spurgte han[22].

Nu var der sogne, hvor man var igang, eller ville det. Nørrelandskirken i Holstebro fik sin sognemedhjælper, af en anslået løn på 45.000 kr. skulle $\frac{1}{3}$ samles ind, $\frac{1}{3}$ udredes af ligningen for bistand ved konfirmandundervisning og vikariater for kordegnen, mens kommunen, som et led i omsorgsarbejdet, lovede at betale resten[23]. I Århus afsatte et menighedsråd 50.000 kr. på budgettet 1974/75 til det formål, så man straks kunne gå i gang når loven kom; den post fik dog ikke lov at blive stående (KD 12/6).

Kirkeministeren syntes interesseret, hun udelukkede da ikke et initiativ på et senere tidspunkt (KordBl 101), men i et ikke offentliggjort svar af 25/10 til Folketingets kirkeudvalg lovede hun intet: Ministeriet overvejede stadig og kunne ikke udtale sig om, hvorvidt og hvornår et lovforslag eventuelt kunne fremsættes (e. KD 8/2 74). Omtrent samtidig bjorde biskop Johs. W. Jacobsen op: Det var meget begrænset, hvad der i den nærmeste fremtid kunne ventes at ske fra officielt kirkeligt hold (9/11, Kirkefondets årbog 68; anbefaling fra Burgdorf KD 27/4).

kobsen), præsteforeningen (Riisgaard), Dansk Diakoniråd (Signe Krogh), Kirkefondet og Dansk Bibelskole (Gunnar Hermansen for begge), kordegneforeningen (formanden H. Voltzmann), Teologi for Lægfolk, Haslev udvidede Højskole og Løgumkloster Højskole. – Menighedsrådsforeningen overvejede sagen, der fik mange anbefalinger på årsmødet (MrBl 130, 160, 159 f.), Diakonirådet var stort set tilfreds, sådan også Filadelfia- og Århus-diakoner (KD 25/3 f., 18/6). Voltzmann fandt, at kordegnene allerede løste mange af de sognemedhjælperne til tænkte opgaver, men her var nævnt nye og vigtige (KordBl 80). – Glæden over forslaget kom fra KFUM-spejdernes formand Kr. Jensen, som håbede på en lov (KD 28/3 jfr. samme 1973 273), Kirkeligt Centrums formand, Gunner Tjalve »Kirkeligt Centrum« 12, 56 jfr. Gadegård m. fl. KD 16/3 og KD leder 14/3.

[22] DKt 86. – Nedsablingen kom fra pastor J. Em. Hansen: Forslaget er utopisk, overhovedet uden politisk baggrund. Med det kommunale omsorgsarbejde, der er, kan man straks droppe diakonilinen, mere virkelighedsnær er kateketlinien. Her bør der arbejdes – og for at få medhjælpersker, da kvinder nok mindre vil bruge stillingen som springbrædt til præstegerningen, Re-f 93.

[23] KD 23/3; ansættelse af en medarbejder fra ungdomsarbejdet, som skulle

[23] KD 23/3; ansættelse af en medarbejder fra ungdomsarbejdet som skulle gennemgå et studieprogram, udarbejdet af Johs. W. Jacobsen KD 6/6, pfr. 1973 273).

Var det betænkningen – måske tillige uafklaretheden omkring folkeskoleloven – der dæmpede forrige års intense debat om kirkens pædagogiske opgave (1973 271)? – dog ganske overset blev opgaven ikke (KD ledere 3/2, 7/3, 14/3, 13/11, 12/12). Helhjertet støtte kom der fra Kirkefondets repræsentantskabsmøde. Det lagde Gunnar Hermansen op til: Som logisk følge af kirkens dåbspraksis måtte der systematisk opbygges en dåbsundervisning, det blev understreget af meget lave dåbstal i nogle sogne og det dalende antal konfirmander. Han troede ikke på noget politisk initiativ, ministeriet havde ikke reageret på betænkningen. Realistisk måtte man derfor gå frivillighedens vej for i samarbejde mellem alle aktive at genskabe kirkens oldgamle embede med henblik på al undervisning fra søndagsskole til voksenundervisning. Kirkefondet stod overfor forhandlinger med Det danske Bibelselskab og Dansk Bibelskole. Det ville også fortsat yde støtte til de 3 menighedssekretærer, der var, og tillige til ansættelsen af en pædagog som studentermenighedssekretær[24].

Der kom et nyt Aagaard-initiativ, Kirkernes Oplysnings- og Kursusvirksomhed, som blev lovet støtte af Det økumeniske Fællesråd. Det skal tage fat, hvor Kirkelig Voksenundervisning opgav. – Og så varmes der op til Kirkedage 74, til alvorligt at spørge: Tør kirken se situationen i øjnene? Tør menigheden forlade sine bastioner og være kirke i samfundets nye og fremmede miljøer?[25]

Præsteforeningen, der forgæves ventede på ministeriets bistand til en stor undersøgelse af problemerne omkring konfirmandundervisningen (PrfBl 250, 481, 755; 1973 274), fik via bisperne konfirmandlejrene på sin dagsorden. Her syntes større planer på vej, men præsterne var ikke for at afgive en af de bedste kontaktmuligheder i sognet. De frygtede også, at skolen fik et alibi til at sætte sig på de timer, den hidtil havde afgivet til præsterne, hvis lejrene greb om sig[26].

[24] Årbog 40 ff., 65; Hermansens understregning af de allerlaveste dåbstal blev mødt med advarsler, det virkede som en bestandig klagesang fra kirken, andre fandt at tallene var sådan, at det var uærligt at tie om dem (årbog 65 f.). Om Bibelskolens planer se KD 12/10. – Apropos studentermenighedssekretær, så fik Århus ganske uden diskussioner sin studentpræst, ansat ved Møllevangskirken, jfr. 1971 194.

[25] KOK se KD 21/4, 14/5, 28/6 og »Konference-avis«, om KV se 1973 272. – Om Kirkedage se KD 2/5, AAST 6/5 og Økumenisk Nyt, halvvejs dagenes organ.

[26] Foruden de kirkelige ungdomsforeninger overvejede man i et københavnsk sogn at gøre lejrene til et alternativ til den hidtidige undervisning (PrfBl 482, KD 19/6 og 12/7: Kristent storfamilieliv – alternativ eller supplement?). Præsterne

Så flyttede Præstehøjskolen tilbage til Løgumkloster (Ft 7/2 3543; 1973 note 10) og fik omsider sin anden faste lærer, dr. theol. Søren Nordentoft (1973 275). Det trak ud med at få en ny forstander, åremålsansættelse var på tale, i juni blev så sognepræst Rudolph Arendt konstitueret.

Peter Kemp forsvarede en teologisk disputats, »Theorie de l'engagement«. Banede den nye vej for teologien? Professor N. H. Sørensen var stærkt i tvivl (KD 5/9), det var andre ikke: Her blev sat lus i skindpelsen på dem, der alene var optaget af at dogmatisere den specielle danske afart af germansk protestantisme; den vil blot overleve som et reservat, hvis den ikke indoptager moderne filosofi, sprogvidenskab og psykoanalyse m. m. (Henrik Stangerup Pol 5/9). Det vidste Kemp også, det teologiske fakultet var Københavns mest reaktionære. Det ville ikke have lærere, der kunne trække studenter til, og levede i sin lukkede verden uden samarbejde med andre fakulteter; i systematik forholdt man sig kun til den teol. tradition, ikke til samtidens tænkning (BeT 9/9, KD 20/10, 2/11).

I Århus må man spørge sig, om det er den nye studieordning som trækker den store del af de nye teologi-studerende til (KD 20/7, 21/10, BeT 2/12). Resultatet af den imponerede ikke N. H. Gadegård, for kandidaterne derfra var ringere udrustede. Den brede basis og viden om teologi, der er brug for i præstegerningen, var veget for specialuddannelse og dybtgående viden på snævrere felter (BeT 17/9).

III. Folketing – folkekirke

I et nyt arbejdsprogram udtalte Socialdemokratiet sig – for første gang – om sit forhold til »Folkekirken – folkets kirke«. Det er en selvfølge, at forbindelsen med staten opretholdes, da det væsentlige flertal af det danske folk fortsat hører til folkekirken. Ønskeligt er det, at folkettinget vedbliver med at være »kirkens øverste lovgivende instans«, det sikrer i størst mulig udstrækning staten mod kirkelig pression og grundfæster tillige folkekirkens frihed og rummelighed.

Mere dagsaktuelt fortsættes: En yderligere decentralisering af den kirkelige administration er nødvendig. Partiet vil virke for yderligere

havde også betydelig skepsis overfor den pædagogiske værdi af en så koncentreret undervisning, lejrerne måtte være undtagelser, og ikke holdes a.h.t. organisationerne, PrfBl 636 jfr. 481 ff. – Om undervisningen i sognet kunne en præst spørge: Hvad gør man, når 90 % af de unge ikke opfylder betingelsen, fortrolighed med kirkens gudstjeneste, og kun er til at formå til at vise sig nogle få gange i kirken, Edm. Jensen Re-f 34.

indflydelse til menighedsrådene, »så hovedansvaret for det kirkelige liv hviler på dem, der bor i det enkelte sogn«, idet de folkevalgte kirkelige råd får »fuldt økonomisk ansvar inden for de rammer, det kommunale fællesskab muliggør«[27].

Mogens Glistrup formulerede det fremstormende Fremskridtspartis principielle stade således: »Religion og moral er den enkelte borgers privatsag. Alle levn fra katolicismen, pietismen og victorianismen oprykkes med rode«. Den sidste sætning blev resolut strøget, da det blev indvendt, at den stred mod den første (KD 5/9, 14/9). Partiet opstillede sit store spareprogram i modsætning til de udgifter, der kom hvis »gammelpartierne fortsatte med at råde som hidtil« og afsatte 50 millioner til folkekirken og angav, at her sparedes en lille milliard. Mødt med advarsler på landsmødet mod at pille ved folkekirken svarede Glistrup: Kirkeskatten skal bort, menighederne må i det væsentlige selv betale for deres gudsyndelse som frikirkerne gør det (WA 17/8, BeT 19/8, program af 5/11).

Valget 4/12 gjorde Fremskridtspartiet til landets næststørste parti. Vælgernes lyst til fornyelse førte også Kristeligt Folkeparti – hvor harmonien var genoprettet efter nye stridigheder[28] – og Retsforbun-

[27] Hovedbestyrelsen havde imødekommet et forslag om ændring i det første afsnit fra en konference af socialdemokratiske menighedsrådsmedlemmer. Herfra kom endnu et ønske om ændring: provstiudvalgenes bemyndigelse »overføres til et af menighedsrådene i en kommune nedsat budgetudvalg«, noget tilsvarende blev foreslået fra Randers, mens en københavner-kreds foreslog tilføjelsen: »Kirkebyggeriet begrænses. Kirker indrettes således at de kan benyttes til andet end kirkelige formål«. Hovedbestyrelsen gik imod ændringsforslagene (nr. 196–198), de første hørte ikke til mellem principper, det sidste synspunkt var dækket ind i en ny lov (»Kongres 73« 43). Programmet vedtoges uden afstemning om disse 3 – som om 317 helt andet – ændringsforslag. Pol 20/9.

[28] Jfr. 1973 297. – Et ekstraordinært delegeretmøde nedstemte Jacob Christensens forslag om økonomisk demokrati som »alt for socialistisk«, hvorefter principprogrammet vedtoges mod hans stemme. Et forretningsudvalgsmøde 13/1 vedtog, at partiet efter et valg ikke kunne støtte en socialistisk regering, hvis der kom fri abort, men nok »give grønt lys« for en anden regering; JC fandt, at KF da placerede sig som et rent borgerligt parti, og politisk bar man sig uklogt ad (KD 21/3). Tillige engagerede han sig stærkt i lokale stridigheder og fordrede eksklusion af folk, der havde draget en folketingskandidats troværdighed i tvivl, bl. a. fordi vedkommende ikke indledte sine møder med bøn (KD 3/2, 23/2). Han søgte en afklaring og vidste vel, at den måtte til. Det førte 10/3 til, at han og 9 andre af bestyrelsen gik, blandt dem partiets ophavsmænd præsterne Niels E. Rosendal og Vilslev Petersen. De tog ca. 230 med sig, som heller ikke kunne være med til at sætte lighedstegn mellem en kristen og konservativ livsopfattelse og erkendte, at de var i mindretal (KD 12/3 f., 2/4, 5/4). Den katolske overlærer Jens Møller

det ind i Folketinget. Begge havde en markant kirkepolitik, det første var for en aktiv kirke (1972 note 23), det sidste siger i sit idéprogram fra 1966: »Ingen trosretning kan få særlig statsanerkendelse eller statsstøtte«. I »Retsforbundet trækker linierne op« blev det til, at »kirkeministeriet nedlægges, så snart der er sket en adskillelse af stat og kirke«.

Valget betød også, at halvdelen af Folketingets kirkeudvalg blev udskiftet[29], ifølge parti-aftaler gik formandsposten til KF (Pol 7/1 74,) som satte pastor Bent Honoré på posten. Vejrede end nogen røre om kirkepolitikken (AASt 25/11, 16/2, 27/1 74), så beroligede den nye kirkeminister. Kr. Damsgaard tænkte ikke på større eller mere radikale ændringer og mindede om, at han havde været med til at moderere sin forgængers lovforslag (KD 22/12).

Året var indledt med stormen mod den nye menighedsrådslov

blev formand, skoledirektør Chr. Christensen næstformand; begge hævdede at KF stadig var et midterparti, og at striden var kommet fordi JC ville bestemme og lå på yderste venstre fløj (KD 17/3, 21/3, 24/4, 4/5; Herning Folkeblad 17/3; idé-politik april). Landsmødet i maj forløb i harmoni, Jens Møller luftede dog tanker om et eget dagblad, fordi selv Kristeligt Dagblad kun omtalte KF, når der var strid (KD 28/5 ff., idé-politik juni); siden blev et arbejdsprogram vedtaget uden disharmonier, det gik blot uden om den økonomiske politik. KD konstaterede, at KF havde indset, at protester alene ikke kunne bære; hvad der var vedtaget var vel fornuftigt og rimeligt, men uden større visioner; på det sociale område ville KF gøre en effektiv indsats, tav dog om betalingen deraf (leder 18/10). Jens Møller svarede: Der findes et kristent syn på økonomisk politik, bestemt af forvalterprincippet. Modsat de gamle partier med deres »ismer« havde KF en nytænkning om et samfund hvor mennesker trives og ikke gøres til et middel, men til målet (KD 20/10). – Ikke meget tydede på, at partiet kom i Folketinget ved et valg (kun i okt. nåedes over spærregrænsen med 2,2 %, måske fordi røret om Thorsens film da var på sit højeste, BeT 1/7, 7/10). Og så fik KF ved valget 4 % af stemmerne. Utvivlsomt lukkede det på utilfredsheden med de gamle partier, som gav andre nye partier langt mere. Også Jens Møllers fremtræden gjorde sit; han fremhævede nye mærkesager, uden ganske at glemme de hidtidige, talte for samfundets stedbørn, de »små selvstændige«, og huskede også dyrevennerne; KF ville støtte en regering »hen over midten« (KD leder 11/12, BeT 16/12). Vist alle steder, selv i større byområder, fik partiet over 2 %, i visse egne op mod en halv snes % (jfr. 1972 note 22). KF kom til at tale med om regeringsdannelsen, det pegede først på en regering på bredt grundlag – dog ikke ledet af Anker Jørgensen – derefter på VKR og sidst på Venstre alene (KD 7/12, 14/12). – Om Jacob Christensen og Centrumsdemokraterne, se KD 15/10, 13/11.

[29] Fra det gamle udvalg søgte Damsgaard (V) og Falk Hansen (S) ikke genvalg, mens Samuelson (R) faldt, genvalgt og i udvalget kom de kirkepolitiske ordførere Burgdorf (K) og Morten Lange (SF), og S indvalgte bl. a. Orla Møller og genvalgte Johan Nielsen, Retsforbundet var ikke med, Ft 18/12 63 jfr. 91.

(1973 286 f.). Hvem rejste den? »Det store flertal«, »folkeopinionen« (Knud Frederiksen MrBl 129, 153), »den offentlige mening« (Kaj V. Andersen BeT 29/7), »det bredest mulige udsnit af den danske folkekirke« (Sevelsted KD 13/3), »Folkets røst« eller »menighedsrådene«? (Rieman DKt 158, 164, 167) – eller var det »det ret snævre kirkefolk« (Morten Lange Ft 5451), eller »magtglade præster«? (Gadegård KD 25/6). Det var i hvert fald bisperne, menighedsrådenes, præsternes og kirkefunktionærernes forening, der overbragte protesterne, der gjaldt præsternes og kirkefunktionærernes nye status i menighedsrådene.

Den uventede stærke reaktion på så lille en sag (Ft 5443, 5449, 5451) fik partierne til at afstå fra »kirkekrig«. Et efter et veg de, først K og V, derpå R og så ministerens eget parti, de 2 sidste nok med beklagelse af, »at folkekirken bliver den sidste skanse i landet med fødte medlemmer« (Samuelsen KD 8/3). Det vil næppe fremme demokratiet at lave demokratiske regler for nogle, der syntes det er en forbrydelse, konkluderede Morten Lange, der sidst gav sig (Ft 5451), og han fik Dorte Bennedsens samtykke deri (Ft 5452). Enigt vedtoges så lovforslaget, uden de omstridte ændringer[30].

Også modstanderne var ude i demokratiets navn og selv besindige folk kunne bruge stærke ord:

Det er statskirkediktatur, i demokratiets navn, skrev domprovst H. J. Falk (KD 18/1 og Riemann DKt 158). Her var tegn på, at afkristningen skal fremmes ved at demokratiet snigløbes (Sevelsted 13/3). Det gode samarbejde i rådene blev truet (Sejr Fink KD 6/3), og der sad præsterne som et bolværk mod folk, som kunne lade sig indvælge for at modarbejde folkekirken; det her mindede om sovjetisk kirkepolitik (Fr. Gaarn-Larsen KD 12/3, Glenthøj KD 28/2 og Ulsdal om det Koch'ske kirkefyrste-embede Re-f 121).

Som følge af drøftelser på januar-bispemødet op søgte 3 bisper kirkeudvalget, Dons Christensen var talsmand i den sag, der ikke havde været forelagt dem: Her blev brudt med dansk demokratisk tradition om, at kirkelove ikke presses ned ovenfra, men kommer efter ønsker hos »kirkefolket«. Andre brud med demokratiet var, at menighedsrådenes ret til selv at vælge formænd blev beskåret, og at præsterne blev frataget medlemsskab af rådene. Også kirkefunktionærer blev frataget en demokratisk ret, brugt til stor gavn for kirken, mens vælgerne blev umyndiggjorte (DKt 89, 101). Menighedsrådenes og præsternes forening ville også værne

[30] Folketingsårbog 72/73 245. Enigheden kaldte Damsgaard og Burgdorf for lykkelig (KD 27/1, 28/9), den var Samuelsen også glad for, uden at være betaget af det den omfattede (Ft 5449). Bred politisk enighed i en sådan sag er et gode, sagde Falk Hansen (S), men det må aldrig blive det primære, for så kvæles debatten og forslag standses i korridorerne, uden at komme offentligt frem (Ft 5444).

demokratiet og undgå en »ulykkelig kløft mellem menighedsråd og præst« (MrBl 51, 54, PrfBl 156), tilsvarende kirkefunktionærerne (KordBl 45, 80 jfr. KD 16/3).

Det politiske omslag kan følges i KD: Damsgaard (V) var da for, at præster ikke kunne vælges til formænd/næstformænd, det var jo hele 670 (KD 27/1), da Burgdorf var ved at vige (KD 16/2, 13/3), udtalte Damsgaard at han »havde hele tiden været af den opfattelse, at det var forkert at lave noget om, der fungerede godt« (KD 9/3). R og S faldt fra og lod ministeren høre for at være – 10 år – for tidligt ude og for ikke at have holdt sig til, hvad forhåndsdrøftelser havde vist der kunne nås enighed om (KD 8/3, 2/4 jfr. Ft 5446, 5450). Sidst kapitulerede Morten Lange – »bedøvende ligeglad«, Information 2/4 – overfor »det ret snævre kirkefolk – og det er jo i realiteten dem, der i hovedsagen står bag menighedsrådene« (Ft 3/4 5452). Ministeren stod længe uanfægtet af røre og argumenter (KD 16/2, 23/3). Men 2. behandling viste det fuldstændige omslag, og Morten Lange skosede: Betød den almindelige støtte ved 1. behandling, at ingen vidste hvad forslaget indebar? (Ft 5450; 1973 note 29). Resultatet svarede stort set til situationen idag, erkendte Dorte Bennedsen, som håbede at den rejste debat ville give resultater i en ikke altfor fjern fremtid (Ft 5452).

Bispenses fællesoptræden her vakte ikke de grundtvigskes mishag (DKt 38), deres ærinde var de vist stort set indforstået med, men dr. theol. Jakob H. Grøn-bæk undrede sig over de grundtvigske bispers nyorientering (KD 26/2, 12/3). Efter 1922 måtte de folkevalgte bisper i højere grad være det lokale kirkelige styres talsmænd overfor centraladministrationen, svarede Dons Christensen; det var ikke blot deres ret, men også pligt at være »politiske« ved at gå til Folke-tinget og tale højt, når der fremkom et skadeligt forslag – ikke for at kæmpe for magt, men for frihed (KD 26/2).

Den sag var ved at rokke forholdet mellem stat og kirke sagde biskop Holm (jfr. note 2). Forslaget skyldtes »uvidenhed og mangel på føling med kirkens indre liv«, mente biskop Th. V. Kragh (Syd-jylland 14/4). Her var teologi i det, andet og mere end om præsten som borger blandt borgere skulle være æreløs eller have demokratiets adelsret, stemmeretten, skrev domprovst Falk (jfr. biskop Kvist RoSt 3) og fortsatte: Adelsretten tilkom præsten, fordi han var valgt anderledes end andre tjenestemænd, til både at være tjener i »Jesu Kristi ordinans«, d.v.s. præst og i »Kongens (= folkets) ordinans« d.v.s. medlem af menighedsrådet (KD 18/1 jfr. Dons Christensen DKt 89).

Der var da modgående røster, de var få og kom ofte sent, bl. a. biskop Høirup. Samarbejdet skulle nok fortsætte, præsterne blev befriet for mistanke om at favorisere bestemte partier i rådene, skrev han og fandt forslaget i god overensstemmelse med Luthers klare sondring mellem lære-embede og styre-embede[31].

[31] KD 8/2. Til mindretallet i menighedsrådsforeningen (MrBl 51) hørte

Slaget afgjort måtte dr. theol. Pontoppidan Thyssen gratulere præsterne med resultatet og påtale debattens form, navnlig måtte han beklage, at de grundtvigske havde brudt med deres hidtidige kirkepolitik, at menighedernes rettigheder skulle styrkes; her var »kirkefolket« ført frem imod Folketinget for at bevare præsternes rettigheder. Var det indledningen til en ny linie, væk fra at folkekirkens forhold skulle ordnes på normal vis af Folketinget, fordi den også er »en borgerlig indretning«, der vedkom folket som helhed? Reaktionen her kunne føre til, at politikerne blev mere tilbageholdende med kirkelovgivning, så der enten intet sker, eller at de lader kirkefolket om at tage initiativ og bestemme. Det førte da i retning af en egentlig kirkeforfatning, og dét fremmet af »grundtvigske« ordførere! (KD 12/4) Svar udeblev (dog DKt 166).

Kirkeministeren, der var »holdt op med at spå om, hvad der kan gennemføres i folkekirken« (radioen 12/4), havde også spørgsmål, men til politikerne. Resultatet skyldtes, at ordførerne var løbet fra deres standpunkt, og at tilhængerne ikke sagde til i tide. Men da folkekirken måtte ændres i takt med udviklingen, så måtte politikerne gøre op, om Folketinget skulle rette sig efter det engagerede kirkefolk, da var det overflødigt, eller lovgive for den borgerlige indretning? I sidste tilfælde kom det gang på gang til at gå imod det såkaldte kirkefolk, som det da også havde gjort med næsten al betydelig kirkelig lovgivning (Flensborg Avis 6/6, KD 1/6 og 14/2 74). Heller ikke hun fik svar.

Præsteforeningen måtte også tænke efter. Den var ikke gået foran i modstanden, men måtte reagere mod beskyldningerne for magtbrynde, præsterne fortjente ikke utak for deres arbejde i menighedsrådene. »Det er nok også forklaringen på den reaktion« der kom (PrfBl 484).

Ændringerne ved rådighedsbeløbet (1973 286) var så vedtaget i samdrægtighed, omend Venstre understregede, at det her var foran alle andre og ville give menighedsrådene fuld frihed[32].

Knud Frederiksen, han sagde det (KD 3/3) og måtte værge for sig (KD 17/3, 22/3), men bestyrelsen bevidnede hans loyalitet (KD 3/4, MrBl 104, 128). Andre tilhængere se AAST 20/5, DKt 289 (Otto Paludan), 131, 266, AAST 28/7 (Sandbæk), FDF-lederen nr. 6 og Information = Sieg i leder 4/4: Bisperne har cementeret opfattelsen af folkekirken som en præstekirke.

[32] Fuld frihed og intet cirkulære, sagde Kaj V. Andersen (Ft 5449; om Venstres strandede lovforslag se Folketingsårbog 72/73 444, KD 9/2, 13/2; jfr. 1973 286 og note 29). Ministeren afviste, vi havde jo ikke en frikirke (Ft 5453), og

Kirkeligt Samfund havde noget at sige herom, andre problemer var jo taget op fra anden side, sagde formanden Birkedal Nielsen. Det var forkert at ændre rådernes status principielt ved at give dem religiøse funktioner; man risikerede en fortsat økonomisk selvstændiggørelse, som ville medvirke til at isolere kirken fra folket. I stedet foreslog KS, at overflytte udgifter til gudstjenester og kirkelige handlinger til en egen post på budgetterne, idet beløbet til kirkeblad beroede på sognets størrelse, derefter kunne rådighedsbeløbet »reduceres til en sum, der frit kan anvendes efter menighedsrådets beslutning«. Dette var resultatet af Askovmødet i maj 1972, der fra forskelligt hold var betragtet som indledning til en grundtvigsk indsats i kirkepolitik (1973 note 25). For sent kom man til at påvirke afgørelsen, men KS syntes ikke at kunne gøre sig færdigt før[33].

Hvad var der nået her? »At det såkaldte aktivistiske kirkesyn er blevet legaliseret«, gjorde Knud Frederiksen op[34].

Falk Hansen og Samuelsen ville nok en vis liberalisering, men fortsat have styr på tingene (Ft 5445, 5450). Alle – belært af nødvendigheden? jfr. 1971 183; 1972 note 27 – opholdt sig ved cirkulærets udformning og ministeren lovede at sikre både forudsætningen, formål af bred folkekirkelig art, og en afgrænsning overfor anden lovgivning, Ft 5454. Jfr. cirkulæret af 15/5.

[33] Henvendelsen overbragtes 8/3 af Birkedal Nielsen, Albinus og Ahlmann Olesen. Forud var gået 2 møder mellem bestyrelsen og nogle udvalgte, bl. a. Jørgen Stenbæk (1973 283), resultatet herfra var forelagt KS's lokalkredse, DKt 55, 137, 132, 477. – Et replikskifte havde vist Stenbæks afstand fra de andre: Han ville ikke ved at indskrænke anvendelsesmulighederne, hvad KS tilsigtede, gøre sognets organ til et ekspeditionskontor og give magten til de frivillige kirkelige organisationer. De eneste lokale folkevalgte organer i samfundet måtte have mulighed for at tage opgaver op i forståelse med præsten, bl. a. kirkelig voksenundervisning. Men Albinus kunne ikke sådan kaste kirken ud i konkurrence med organisationerne, så længe der var vilje til at opretholde folkekirken. Rigtige medlemmer af folkekirken kunne så ikke nøjes med gudstjenesten, undervisning i skolen og hos præsten var ikke nok. Han afviste at valgdagen kunne bremse menighedsrådenes iver, folk ville melde sig ud, ikke udskifte menighedsrådet (KD 7/2, 15/2, 21/2, 15/3). Birkedal Nielsens standpunkt, se KD 31/1. Albinus orienterede kirkeudvalget og offentligheden om udviklingen og mente først, at 1970-loven ikke brød med princippet om, at menighedsrådene alene havde administrative opgaver, siden fandt han, at da var bruddet begyndt (KD 15/2, Dansk Udsyn 272). Kort før havde Ahlmann Olesen undret sig over de unødvendige principdiskussioner om den sag, så latterligt lille som beløbet var (KD 5/2, Kirkefondets årbog 1972 10).

[34] MrBl 154. Han ivrede fortsat mod 20 %-reglen (MrBl 152, KD 3/3; jfr. 1973 283). I Folketinget virkede Burgdorf for at få den væk, men ministeren fandt stadig ikke tiden inde til det (KD 1/2, Ft 5447, 5453, jfr. 1973 287). KD for, leder 14/6, jfr. Riemann: Fri ligning uden provstiudvalg og byråd, DKt 62.

Nu havde de 3 bisper sagt til Kirkeudvalget, at de gerne/meget gerne så en mere vidtgående revision af menighedsrådsloven, hvor der virkelig var behov for det, og når der var gjort et omhyggeligt forarbejde (uklarhed i formuleringen, se DKt 90, 102). De nævnte da 11 »forslag til ændringer«, deriblandt valg af provster, byrådenes veto, sognemedhjælpere og de små sognes overrepræsentation ved flere valg, men forslagene kom vist på spørgsmål fra udvalget (KD 16/2). Og resten af året forblev der tavshed derom.

Såvidt årets lovhøst. Dorte Bennedsen havde videre planer om nærdemokrati og en liberalisering af brugen af kirkerne (Ft 2/10 37). Med biskop Holm som formand blev der nedsat et lille hurtigtarbejdende udvalg; de gældende bestemmelser overholdtes jo ikke, så måtte det være opgaven fra centralt hold at afstikke enkle grænser, der blev administreret lokalt, sagde hun[35].

Menighedsrådene fik bemyndigelse til at ansætte og afskedige tjenestemænd (cirkulære 1/10), til gengæld mistede de lokale instanser indflydelse på landsbygravernes lønninger, de indplaceres på centralt hold i lønrammesystemet (cirkulære 20/6). Menighedsrådsforeningen syntes at have tilskyndet til det sidste og måtte høre for det (KD 7/11 ff., MrBl 210).

Utålmodigt efterlyste menighedsrådsforeningen nye bestemmelser ved valg af provstiudvalg (MrBl 53, 129; jfr. 1971 185) og de kom omsider (cirkulære 15/11). Herefter skal udvalgene have 4 medlemmer, medmindre provstiets menighedsråd på et fælles møde vedtager andet (3 eller 2). Cirkulæret skabte større åbenhed omkring de valg, men banede nok tillige vejen for, at fredsvalg også her bliver almindelige.

Trontalen bebudede et lovforslag om revision af begravelsesloven og af ligbrændingsloven, så der kommer én lov med fælles retningslinier for begge begravelsesformer[36]. Den gentog det velkendte: »arbejdet med tilpasningen af folkekirken administrative struktur og den kirkelige inddeling under hensyn til den kommunale inddeling vil blive fortsat« (Ft 2/10 37).

Men præstemangelen er ret så aftagende, konstaterede biskop Høi-

[35] KD 14/2 74 jfr. MrBl 247, Pol 16/11, KD 5/12. Udvalget skal også overveje præsteforeningens ønske om, at alle faste præster benævnes sognepræster (PrfBl 201, 249, 480, 755), se bestemmelserne om sognebåndsløsning efter, for at de evt. kan samles i en egen lov, og overveje frimenighedernes adgang til kirkerne.

[36] Det var forberedt af et udvalg, hvis betænkning, nr. 688, vel var omtalt, men endnu undgik diskussion, dog PrfBl 755.

rup[37]. Det samme mente præsteforeningen, så loven om særuddannelsen kunne måske ophæves før den udløb (PrfBl 249, 480), ja måske også andre love om ikke-teologers adgang til præstegerningen var til at undvære (Lollesgaard PrfBl 729). Spar de bekymringer, svarede professor Diderichsen, er den akutte mangel afhjulpet inden 1980, så vil der være befolkningscentre med så få præster, »at folkekirkens teologiske og organisatoriske grundlag, sognet og sognets præst, er godt på vej til at blive en karikatur« (KD 1/6, jfr. 20/7, 26/7).

Såvel præsternes som menighedsrådenes forening opholdt sig ved det forsvarlige i, at der i alle sogne regelmæssigt skal holdes gudstjeneste (PrfBl 248), i kirker hvor der er flere fungerende end kirkegængere, kan det blive nødvendigt med frivillig, ulønnet betjening, sagde Knud Frederiksen (MrBl 5, 155).

Ved en lovændring lagde præsteforeningen grunden til en ordning, så hvert provsti får sin tillidsmand, der kan samle præsterne. Vi har gjort os klart, sagde Olav Lindegaard, at præsterne får flere og flere områder, hvor de må aftale en fælles holdning (PrfBl 492, 476, 427). Menighedsrådsforeningen fik sin lovændring, så den nu er beføjet til at bistå menighedsråd i forhandlinger med myndigheder og organisationer, hvor det ønskes (MrBl 169).

Det københavnske Vesterbro fik lov at beholde sine embeder (1973 278) og de blev besat. Men problemet vil komme igen, og flere steder, for indbyggertallet i København falder ret stærkt[38]. Et sted blev der uro. Det kom på tale at nedlægge Skt. Pauls sogn og kirke. Anledningen var provstiudvalgets betænkelighed ved udgifterne til en påtænkt større restaurering. Sagen rejst, stod ministeriet fast på, at kvar-

[37] Medd. fra Århus Stift 9. – 1973 modsvarede 72 ledige embeder (dødsfald og afsked) og 12 nyoprettede af 72 teol. kandidater, 18 som loven af 7/3 71 gav og 10 efter 1962-loven (læge, cand. jur. o. a.), samt 4 efter den ældre lov (2 kordegne, lærer, major), 1 lærer der blev valgmenighedspræst og 15 nedlagte embeder. – Til det teol. studium meldte der sig 116 i Århus og 46 i København, mod ca. 180 året før (1973 278 og 1972 note 36). 20 ældre teologi-studerende i Århus fik afslag på en ansøgning om, at deres beståede delprøver måtte betragtes som kvalificerende i særuddannelsen. Den er forbeholdt folk, som ikke har haft eller har lejlighed til at gennemføre et universitetsstudium, svarede ministeriet (PrfBl 819). – Præsteforeningen bestemte sig for selv at undersøge præstemangelen for »ikke ganske at være henvist til religionssociologernes statistik« (PrfBl 480).

[38] Københavns kommune, der i 1950 havde 770.000 indb., har nu ca. 600.000 og tallet vil i 1987 være 435.000, forudsat at Amager udbygges, og det er tvivlsomt. I den indre by regnes der om 15 år med 8.000 mod nu 24.000 indb., i det indre Nørrebro påregnes en nedgang fra 54.000 til 18.000 (Pol 6/10).

teret der kan klare sig med færre kirker[39]. Vi må se i øjnene, at nedlæggelse af City-kirker kan komme på tale, bemærkede Knud Frederiksen siden (MrBl 133).

Også kirkeministeriet skal spare, mulighederne er såre små, og igen gik det ud over statstilskuddet til kirkebyggeriet, der gik ned fra 0,5 til 0,3 million (Finanslovsforslag 1974/75, jfr. 1973 276). – 5 nye kirker blev indviet, Korsvejskirken på Amager, Vestkirken i Ballerup[40], Hans Egede kirke, Ålborg, Billund kirke og Christianskirken i Sønderborg (sidste etape); Albertslund og Kokkedal i hovedstadsområdet, samt Gellerup ved Århus, fik midlertidige kirker eller kirkesale.

»Sommerpræste«-ordningen kom videre, da ministeriet til det »eksperiment« mente at kunne dække $\frac{1}{5}$ af udgifterne, og 7 teologer kom ud i sommerlandet (KD 23/2, 7/6, 11/8; jfr. 1973 279).

Spareplanerne fører til en betragtelig udskydelse af den borgerlige personregistrering, der var da grund til straks at rationalisere den gældende registrering, fandt præsteforeningen. Menighedsrådsforeningen var inde på det samme, den måtte dog også udtale »meget alvorlige betænkeligheder« overfor betænkningen (PrfBl 251, 484, MrBl 135, 170; 1973 279). Den fordrede et positivt modstykke og det udarbejdede kordegneforeningen, for den kirkelige registrering burde bibeholdes, men rationaliseres[41].

Planerne om nedlæggelse af kordegnestillinger i København (1973 277 f.) blev stillet i bero, men overvejelserne om indførelse af en

[39] Restaureringsplanerne fik udvalget til at spørge ministeriet, om Skt. Pauls kirke tænktes opretholdt. Det kaldte menighedsrådet frem, skulle de 9 millioner der brugtes på Marmorkirkens kuppel gå ud over Skt. Pauls? Provstiudvalget fandt at der måtte ske nedlæggelse, mens biskoppen trådte varsomt. Ved en fælles forhandling kunne de omliggende sognes menighedsråd enes om at fordele sognets indbyggere mellem sig, men kirken vidste de ikke, hvad de skulle stille op med, BeT 4/3, KD 14/3 ff., 28/7. Jfr. 1973 note 13.

[40] Her skal klokkespil gå i stedet for klokkeringning, a.h.t. naboerne, KD 2/7; protester mod klokkeringning i Skovlunde se KD 26/1, 13/3, 21/3. I Ålborg benyttede Erik Jensen ministeriets bemyndigelse til bisperne til at henstille, at klokkeringning udskydes fra kl. 7 til kl. 8 om morgenen og at den »måske forkortes lidt« KD 5/7.

[41] Ellers kom der dobbelt-arbejde, nu var der den billigste og bedste registrering. Præsterne burde så fritages for det arbejde og frigøres til primært kirkeligt arbejde; en meget nødvendig rationalisering kunne ske ved, at den egl. registrering samledes i et centralt kontor for hvert provsti, uden at service på sogneplan bortfaldt ganske; herved kunne også mange kordegne frigøres og blive sogne-medhjælpere, »Betænkning om rationalisering af Personregistreringen«, afgivet i febr., KordBl 78, 97.

borgerlig registrering fik kirkeministeriet til gentagne at understrege, at ledige tjenestemandstillinger ikke genbesættes, der kan kun ske konstitution (KordBl 45, 91, 198).

Så kom der omsider nye bestemmelser vedrørende udtrædelse af folkekirken, folk der vil ud skal ikke længere henvende sig 2 steder, præsten skal underrette kommunen (cirkulære 15/5, jfr. 1971 178). Der syntes dog stadig at være problemer om for let optagelse i folkekirken af fremmedarbejdere[42].

Så godt som alle steder ser det ud til, at kirkeskatten 1974/75 vil gå ned (Jy-Po 16/10, MrBl 273), tillige betød det en vis udjævning mellem de forskellige kommuner (fra 0,3 % til 1,4 %; 1973 note 14).

Vi må se i øjnene, at kritikken af statens støtte til folkekirken vokser, og at udgifter vil blive overført fra staten til den kirkelige ligning, mente Knud Frederiksen, som fandt det både rimeligt og retfærdigt (MrBl 152). Men sådant rejste ikke debat (KD leder 14/6).

Der var forventninger til årets menighedsrådsvalg efter røret i årets første måneder (Kaj V. Andersen BeT 29/7), og ifølge loven var valgdagen fælles landet over. Fra flere hold søgte man at stimulere interessen, TV og radio nok vel sent (MrBl 219, 267, KD 1/12, Ft 31/10 863). Et sikkert resultat var, at der kom større åbenhed omkring danselsen af de nye menighedsråd[43].

Dorte Bennedsen havde det ønske, at aftalevalg blev undtagelsen (MrBl 248). FDF gik stærkt ind for »regulære valghandlinger« (lederen nr. 6–8), mens Per Salomonsen gav KFUM og K det råd: Tag magten i kirken! Lav valg og vis hvad I ønsker folkekirken skal bruges til (Lederbladet 83).

Sådan bandt landsforeningen sig ikke, men den ansatte en pressesekretær for at få større publicity om begivenheden (MrBl 133, 156, KD 31/10, Jy-Po 4/11). Han ventede sig meget, udspurgte de store ungdomsorganisationer om deres stilling og sporede stor interesse (MrBl 233). Landsforeningen kontaktede de politiske partier (MrBl 156, 195), selv var Knud Frederiksen for politiske lister, det ville være

[42] Jfr. finansminister Henry Grünbaums svar til K. Heltberg (SF): Er der fejl, skal de rettes, Ft 30/5 7296. Nu mente Johan Nielsen (S), at folkekirken blev diskrimineret, alle måtte betale til Det kgl. Teater, men den kunne man blive fri for at betale til. (JN fandt det så rigtigt, at et demokratisk samfund støttede alle trossamfund.) Det er tværtimod ligestilling, at enhver støtter det samfund, han vil, svarede Grünbaum, skulle han personligt drage konsekvensen deraf, så blev »der slet ikke fra staten ydet noget beløb til det, vi nu kalder for folkekirken«. Det var også ligestilling.

[43] Ulsdal: Denne gang var alle enige om at gå imod det, der var »normalt for få år siden«, at valget selvfølgelig kun gælder de positivt interesserede i kirken, Re-f 122, Kr. Friis tilsvarende IMT 415.

et gode og gav ingen grund til frygt (KD 5/11). Han ville udrydde den opfattelse, at det var noget for specialister, og påpegede, at der stod mange penge på spil, meget snart ialt 800 millioner. Når der tillige bliver færre om at betale, vil medlemskontingentet stige ganske betydeligt (KD 3/3, 5/11, MrBl 152).

Resultatet blev valg i ca. 360 sogne, mod 323 i 1969[44]. Om stemmeprocenter er det vanskeligt at skønne. Det var tamt, skrev Politiken, med stemmeprocenter som hos LO og studenterne (21/11 contra MrBl 267). Følgen var vist, at socialdemokraterne, Indre Mission og de grundtvigske tabte til folke/fælleskirkelige lister og ungdomslistes (KD 22/11 f.).

Et sted blev valget »godt stof«, Helligkors sogn i København. Her førtes valgkamp, med plakater og løbesedler for at dreje kirken tilbage til folket. Stemmeprocenten blev 18, over dobbelt så meget som vanligt i bysogne (KD 22/11, Pol 21/11 kun 10 %). De gamle beholdt lige flertallet overfor listen fra »Folkets kirke«, som bl. a talte forfatterne Ebbe Kløvedal Reich og Suzanne Brøgger.

Kort før valget havde Knud Frederiksen bemærket: Menighedsrådene skal have samme status som byrådene, og deres landsforening samme status som Kommunernes Landsforening, for folkekirken hviler på de råd, og dens dage er talte, hvis interessen for dem svigter (KD 5/11).

Domprovst Jørgen Bøgh høstede den lære af valget: En demokratisk ordning med så ringe interesse virker udemokratisk. Da skatteyderne ikke kan drage rådene til ansvar, kan disse kun få mere indflydelse på et område, ved rådighedsbeløbet. Det er de stærke provstiudvalg, som direkte bør stilles til ansvar. De bør vælges ved politiske valg i forbindelse med kommunevalgene. Her drejer det sig om noget politisk, som vedkommer alle kirkeskatteydere. Man må erkende menighedsrådenes reelle status, at de er tilsynsråd omkring kirken og sognearbejdet, og som sådan fungerer de godt. Det mest demokratiske var at lade kirkegængerne vælge de råd hvert 4. år på kirkeårets sidste søndag. De kan fortsat vælge præster, med de svækkede kirkelige retninger er der ikke meget politik i det (WA 23/11).

IV. Gudstjenesten

Sent og gradvist afsløredes det, hvad cirkulæret af 23/11 72 om brugen af liturgikommissionens forslag indebar (jfr. Thodberg PrfBl 138, 230; 1973 288). Blev bagateller gjorde til kastebolde mellem

[44] KD 21/11 ff., MrBl 276. – Kommunerne skal også spare og så med interesse efter, om der blev valg eller om udgifterne til valglistes var spildt: Viser det sig at støvets år har indhentet J. C. Christensens gode tanker, må kirkeministeriet inden næste valg overveje sine krav til kommunerne, leder Danske Kommuner nr. 15.

modstridende interesser, spurgte en præst (Erik Ågård KD 17/3). Biskop Johs. W. Jacobsen svarede, at tiden var gået med divergenser mellem kommissionen (som stod fast på sit), bisperne (som fastholdt nogle ændringer efter at have opgivet andre) og kirkeministeren, som inden autorisationen havde ønsket et par ting udeladt (KD 9/4). – Kommissionen ligger på sottesengen, det videre arbejde er ved at gå i stå, da vi må vente på besked fra bisperne om, hvilke ændringer de ønsker, sagde pastor Per Jensen, som fandt at bag lå det, at et flertal af dem og af kommissionen ikke ville, at der skete noget som helst. Foruden en erfaring om, at der måtte være bedre kontakt mellem bisperne og kommissionen (KD 9/4), var der noget positivt at sige om arbejdet, selv om det gik langsomt, svarede Johs. W. Jacobsen, men det kunne gå i stå, hvis man fortsat skulle vente på et alterbogsforlag (Kirkefondets årbog 52, 67, KD 12/11).

Præster kunne så fortsætte diskussionen om den foreløbige løsning og hvad der måtte komme. Kirken svigter børnene, dens hovedgudstjeneste er en hån mod dem, beregnet for voksne og det de kirkeligt indforståede, skrev pastor Mogens Hansen, der opstillede et reformprogram: Det bør være en tjenestepligt for menighedsråd og præster, at hvert sogn har mindst en månedlig familiegudstjeneste; bisperne bør udsende vejledende forslag og på stiftsplan må der ansættes konsulenter for børne- og ungdomsrådet. Mogens Hansen betvivlede, at kommissionen tog dette op og appellerede til menighedsrådene om at »tage til orde og forlange præsterne til orden, og dermed bevise, at Folkekirken er folkets kirke, og ikke en præstekirke« (KD 22/3, jfr. 12/10, Flensborg Avis 30/5).

»Folkets kirke«: Helligkors kirke i København blev forsøgscenteret fremfor andre[45]. Efter gratis grød og steg til hjemløse juleaften sluttedes der af i kirken med et julepil, prædiken og dans om juletræet. Det førte til et efterspil hos biskoppen, for kirkespillet var aktualiseret, bl. a. med Hartling som repræsentant for det system, der var imod evangeliet. Kirkespil skal være kirkelige, sagde Westergaard Madsen, og her havde været politiske linier, som burde være udeladt. Pastor

[45] Ole Skjerbæk Madsen gik med og udarbejdede en plan for arbejdet: Tidebøngudstjenester var første led, som et svar til tidens guru-bevægelser, det næste var »korsdans«, som engagerede en stor del af kirkegængerne til dans i glæde over korset (et eksperiment, ikke beregnet til at tåle gentagelsens slid), sidste led var etablering af kirkepub, et åbent ugentligt samvær, der indledtes og sluttedes i kirken (KD 5/3, 1/8, 18/9, 21/9, 2/10).

Bock fik en næse for udenom menighedsrådet at misbruge kirken og pålæg om at undgå gentagelser[46].

Med cirkulæret af 28/6 kom grundlaget for, at præster er pligtige at bruge kjolen som tjenestedragt, hvis ikke præst og menighed er enige om andet og får biskoppens godkendelse (PrfBl 441; 1973 289).

V. *Indenfor de givne rammer*

I januar fandt bispemødets 7 deltagere (påny jfr. 1971 212) det helt naturligt at udtale sig om abort-loven. De måtte pege på 2 afgørende forhold: 1) intentionen må være at beskytte de svage, d.v.s. kvinder som mod eget ønske kan presses til at søge abort, og de blev svigtet i lovforslaget, 2) lægers og sygeplejerskers samvittighedsfrihed må respekteres. Det var iøvrigt bispernes indtryk, at en lovændring var upåkrævet (KD 11/1, 8/2).

I den forbindelse mødte de angreb fra alle sider og måtte forsvare deres ytringsfrihed. De oplevede at blive forsvaret af Morten Lange: Det, at verdensfjerne folk mobiliserede synoden mod en beskeden lov-revision, rokkede da ikke ved forholdet mellem stat og kirke, der skulle mere end den slags fejltagelser til (KD 13/1).

Røret drejede sig ikke om, hvad de havde sagt, men om deres optræden. De har da lov til at udtale sig som andre borgere, sagde kirkeministeren, men dette kan misforstås som kirkens røst havde talt (KD 13/1, 15/1). Det samme mente Ole Samuelson (R), og ophidselsen i kirkelige kredse ville vokse, sagde han, men de gør det nok ikke igen (KD 12/1, 20/1 jfr. 1973 note 42). Det er folkekirkens død, den er gjort til partikontor for KF, skrev Poul Erik Søb (e. KD 24/1). Lederne i dagspressen var skarpe. Information (Sieg) mente at det rokkede ved folkekirkeordningen, begrundelsen for at den opretholdtes var, at man ville undgå en frikirke, der blandede sig i politik, og selv Berlingske Tidende fandt at her var sket »utidig indblanding i politik – utidig fordi der er modstridende opfattelser blandt kristne, og fordi de ikke har nogen kompetence til at optræde«. Som borgere kunne de tale, men »de må gøre det i politisk forstand privat«.

På kirkeligt hold kunne man da gå mere stille. Men bispernes initiativ er farligt for folkekirken, her trækkes skel i folket, og kirken giver sig i sin sammenhæng, skrev Riemann (DKt 38; jfr. 1973 note 42). Det var en skandale, at de udtalte sig samlet, sagde Sandbæk senere (KD 6/1 74).

De havde ikke udtalt sig som kollegium, endsigte på folkekirkens vegne, og var heller ikke gået noget partis ærinde, sagde biskop Holm (KD 16/1). De havde her ikke sagt til det danske folk at abort er syndigt, men som privatpersoner henvendt sig til folketingsudvalget, svarede Dons Christensen (KD 16/1, 3/2, 26/2). De ville hverken være kirkens røst eller blande sig i politik, sagde Westergaard

[46] Pol 26/12 ff., KD 21/12, 27/12 ff., 3/1 74, ledere DK 28/12, BeT 27/12 og Bøgh: Kan der skelnes mellem kirkeligt og politisk, hvis staten ikke længere regner sig for Guds tjener, WA 4/1 74.

Madsen, som borgere og biskopper havde de talt, for alle synspunkter burde frem, og tilhængerne af fri abort havde talt så højt. Dermed havde de ikke fordømt kvinder, der søgte abort, blot påpeget at det var en nødløsning (BeT 14/1, WA 19/1, KD 11/1). Høirup, som havde været fraværende beklagede dog udtalelsen, for tidspunktet var uheldigt, det egentlige skred var sket i 1970 (KD 8/2).

Selvfølge måtte KF glæde sig, og med det andre politiske modstandere af loven. De værgede også bispernes ytringsfrihed, ja Johan Nielsen talte om at holde op som præst, hvis det blev forbudt bisperne at udtale sig som repræsentanter for det hellige samfund, kirken (KD 13/2; Kaj V. Andersen og Niels Jørgen Nielsen (begge V) KD 13/1, 31/1; KF se KD 15/1; Burgdorf (K) fandt, at bisperne oftere burde lade deres røst høre i kristne og etiske spørgsmål, ikke om døgnets politik, KD 13/1, 13/2). Man kunne da også høre efter, hvad de har sagt, bemærkede sognepræst Paul Honoré (KD 15/1 jfr. leder 11/1).

En iagttagelse tolkede hændelsesforløbet: Bisperne »må have vovet sig ud i det, fordi de stadig møder krav om, at kirken skal lade sin røst lyde, og fordi her synes at være et forholdsvis velegnet tilfælde med forholdsvis ringe risiko. Og så gav de med åbne øjne efter for fristelsen« (chefredaktør Otto Fog-Petersen WA 19/1).

Regeringens abort-lovforslag (1973 note 43) blev vedtaget, med den ændring, at også sygeplejersker kunne fritages for at medvirke. Flertallet var stort, bortset fra SF, som helt var for, stod alle partier delte[47]. Et forsøg på at få loven sendt ud til folkeafstemning strandede, de 60 underskrifter var ikke at få[48].

Folketinget mødte her årets 2. proteststorm, 45.000 underskrifter mod »at venstreorienterede unge . . . skal kunne påtvinge landets befolkning fosterdrabsloven mod dets eget ønske«[49]. Vedtagelsen skete mens ca. 50 præster mødte op i ornat som en tavs demonstration.

Loven gælder ikke for de kristne, den tillod noget, som var i dyb modstrid med Guds lov og kravet om, at vi også skal elske »de børn,

[47] Folketingsårbog 72/73 239. SF gik mod forslaget om fritagelse af sygeplejersker, men kom ikke igennem med sit forslag om obligatorisk rådgivning og undrede sig over en »uforståelig og uigennemtænkt liberal indstilling« (Ft 6571). Venstre stemte enten imod eller undlod at stemme (Ft 6557), de radikale var så godt som alle for eller undlod at stemme (Ft 6770). KF måtte så høre for, at det var skyld i resultatet, de 57.000 stemmer der var spildt på det ved sidste valg, havde medført regeringsskifte og lovforslaget, sagde Adam Møller (K), Ft 6755, Hartling tilsvarende Sjt 15/6.

[48] Socialdemokrater, der havde stemt imod, ville ikke være med. Thestrup (K) lagde hurtigt op til folkeafstemning (Ft 6552), tøvende sluttede Hartling sig til og bemærkede, at det var for at undgå fri abort, at han havde stemt for 1970-loven, der lovfæstede den praksis, der var udviklet, KD 23/5, Sjt 15/6.

[49] Om Else Merete Ross's påtale af Landsbevægelsens usande påstande se Ft 6753. Jfr. idé-politik maj, KD 24/5 ff. KD støttede protesten og kravet om folkeafstemning: I praksis betød loven vel ikke meget, men etisk var der tale om et langt skridt, fra en undtagelseslov til en frihedslovgivning, ledere 25/5, 29/5.

Gud vil skænke os«, det bekendtgjorde 10 præster i en annonce. De føjede dog til, at der ikke findes nogen synd, som der ikke er tilgivelse for[50]. Megen anden vejledning kom ikke[51]. Kristeligt Dagblad gentog den 1. oktober, da loven trådte i kraft: »Først og sidst bør det i dag siges: Denne lov gælder ikke for kristne«. Forud havde bladet forgæves efterlyst »en virkelig gennemtænkning af kirkens holdning til hele præventionsproblemet« (leder 2/8).

Udviklingen fik bl. a. overlæge Henning Hoffmeyer, få år før en bekæmpet fortaler for seksualoplysning, til at spørge: Hvor blev kærligheden af i sex-frigørelsen? Han var betænkelig ved den pris, kvinderne måtte betale for det frie forbrug af sex, der havde afløst fortielse og fornægtelse af seksualiteten (WA 12/10).

Kirkelig velsignelse af papirløse ægteskaber afvist (1973 295) kom straks næste debateme, om kirken kunne vie homofile?

Anerkend os offentligt! lød det fra en homofil stud. theol. (PrfBl 61). Jørgen Thorgaard opfordrede til at foretage sådanne vielser for at få justitsministeriet til at ændre holdning (WA 9/2), og det gjorde Harald Søbye for øjnene af TV-seerne, han var udvalgt blandt flere præster, der havde erklæret sig villige til det (KD 26/2). Sagen kom for i Folketinget, da Else Merete Ross håbede at kirken kunne gå i spidsen for at påvirke den borgerlige lovgivning, nu vidste man dog, at det var meningsløst at tale om synd her. Kirkeministeren svarede, at hun nok skulle lade være at høre bisperne i en sag, der i første omgang var juridisk, og som minister var hun afskåret fra at rejse nogen debat herom. Presset yderligere svarede hun for sig selv: Det er »ikke på nogen måde i strid med min teologiske opfattelse at foretage en sådan velsignelse« (Ft 7/3 4366).

Den kirkelige debat var der allerede. Trods alt må kirken tage ønsket om velsignelse her alvorligt, mente Paul Honoré, det var da ikke umuligt, vielse nu er vitterligt velsignelse af noget, der er blevet en kendsgerning ved parternes egen beslutning; vist havde staten sine love, men kirken var da hverken forlovet eller gift med staten (KD 28/2, PrfBl 121, 513; jfr. Knud Münster KD 25/4, PrfBl 409, 547; Jens Brøndum KD 25/5, bogen »Rapport om homofile« KD 9/8).

Græsholt måtte spørge om de vielser ikke medførte en sprængning af selve den kirkelige vielses begreb, Guds velsignelse af naturligt ægteskabeligt samliv og familieliv; det var bedre at afskaffe en god orden end tømme den for indhold (KD 17/4), Rudolph Arendt tilføjede: De homofile er ikke forholdt budskabet om syndernes forladelse, men det har ikke noget at gøre med anerkendelse af et eller

[50] Kolding-præster KD 15/6 jfr. Ulsdal Re-f 69, 120 og J. Em. Hansen: Den eneste trøst er, at ingen tvinges til at bruge loven, men det må erkendes, at Danmark har forladt det kristne fundament, Re-f 5.

[51] Græsholt måtte vende tilbage til årets vigtigste og sørgeligste begivenhed: Tilfældige love ændrer intet ved menneskers ansvar overfor Gud og overfor hinanden. Men værnet om det ufødte barn drejer sig også om effektive sociale ordninger, og det er der meget ringe vilje til at gennemføre, Stiftbog for Lolland-Falsters Stift 80 f.

andet (WA 16/3, PrfBl 649). – Det er homoseksualitet der skal gøres til noget naturligt, skrev Jørgen Glenthøj, som vendte sig mod den teologi, der vil at kirken skal handle stik imod Jesu ord, det hjælper den ikke ulykkelige mennesker ved (KD 14/4, pro-fide nr. 3, KiInf 82 og Burgdorf KD 2/3).

I sin betænkning gik ægteskabskommissionen imod ægteskaber mellem personer af samme køn af hensyn til udlandet, der kan bestride gyldigheden af ægteskaber, indgået her i landet, måske også skilsmisser (Betænkning nr. 691).

Voksede forståelsen for de homofile? Samfundet har en del at lære, vidste Græsholt, men når man ikke foragter en blind, skal man heller ikke foragte en homofil (KD 17/4).

Bisperne havde henvendt sig til ægteskabskommissionen, for ægteskabet burde ikke diskrimineres økonomisk set (1973 295). Den nåede ikke at tage stilling til de papirløse forhold, men befolkningen havde gjort det, 61 % accepterede de forhold, meddelte Gallup (BeT 29/9). Det gjorde i praksis også dem med vielsesattest, for de demonstrerede ægteskabets fallit, omend man klamrede sig til det i en ubrugelig romantik. »Gennemsnitsalderen for danske ægteskaber er nu syv et halvt år«, skrev Tage Voss (BeT 27/5). Flere gik videre, og »i 1973 blev sagt de hidtil hårdeste ord om ægteskabets og kernefamiliens fallit«, resumerede agtværdige dagblade[52]. Lad så være, at overpræsident Carl Moltke rettede på tallene og oplyste, at det danske gennemsnitsægteskab varede 36 år.

Ved valget spurgte Kristeligt Dagblad partierne, om de gennem lovgivningen ville beskytte familien? Svarene viste, at de er på vej til at tage bestik af udviklingen, forbeholdne kunne de være[53].

[52] BeT 30/12, WA 21/12. Jfr. Hans Lyngby Jepsen (Afskaf ægteskabet BeT 17/9) og Suzanne Brøggers bog »fri os fra kærligheden«. – Kirkelig debat om synet på ægteskabet se PrfBl flere nr. Yderstandpunkter angav Th. Kühl (en guddommelig ordning, ikke foranstaltet af mennesker Re-f 70) og Johs. Johansen (jeg kan ikke se, hvor Gud har indstiftet ægteskabet PrfBl 70), jfr. KD ledere 17/8, 1/10.

[53] Konservative og KF kunne ubetinget svare Ja, Venstre og Centrums-Demokraterne ville beskytte familien ved at fjerne fordele for de papirløse ægteskaber, sådan også de radikale, som dog så problemets anden side, at enlige mødres stilling ikke måtte forringes; de tilføjede, at når ligestillingen var gennemført, stod det enhver frit at leve sit liv, som han ville. Just dette var opstillet som et mål i Socialdemokratiets nye program, og vejen var angivet, lovgivningen skulle indrettes, så den neutralt tog sigte også på andre samlivsformer end ægteskabet. SF – og partierne til venstre for det – så ingen grund til nogen beskyttelse, forlængst havde partiet ved et lovforslag søgt at bane vej for andre samlivsformer ved siden af den lille kernefamilie, hvis stilling var problematisk i den industrielle bykultur. Kun demagoger taler om beskyttelse her, svarede Glistrup, samfundet

De allerstærkeste ord og den største proteststorm, 143.000 underskrifter blev det til, kom, da der blev lovet statsgaranti til Jens Jørgen Thorsens film, »The Love Affairs of Jesus Christ«. Protesten blev understreget af en Gallup, som viste at $\frac{3}{4}$ af befolkningen var imod (BeT 4/11). Rindalisme gik her vel sammen med indignation over, at befolkningen skulle tvangsindlægges til at støtte pornofabrikanter (Græsholt KD 7/8). Biskop Martensen talte om kulturkamp, han opfordrede for første gang i en sådan sag alle katolikker til at skrive under, mens hans protestantiske kolleger havde den mening – hvad der ikke måtte opfattes som en erklæring eller henvendelse – at samfundet her påtog sig medansvar for en krænkelse af menneskers overbevisning[54].

Kulturminister Niels Matthiasen fralagde sig medansvar og mulighed for at gribe ind, loven, vedtaget i ret stor enighed, lagde ansvaret hvor det burde ligge, hos de sagkyndige, og et rigtigt princip burde ikke ødelægges af en dårlig sag (jfr. Ft 8094). Han værgede sig ved et modangreb på den katolske kirke, der altid havde været reaktionær, fordummende og undertrykkende, og øgede derved hele røret. Der gik politik i sagen, V og K markerede deres afstand fra misbrug af loven, og i Socialdemokratiet gærede det[55]. Stod det til mig, var der ingen

kan ikke gøre noget som helst for kernefamilien (KD 24/11, »Socialdemokraterne former fremtiden«, om SF's forslag om faste samlivsformers anerkendelse, se Folketingsårbog 68/69 603.

[54] KD 12/9, jfr. Dons Christensens spørgsmål: Hvor ligger ansvaret? (KD 5/8). – Det begyndte med underskriftsindsamling i 9 københavnske kirker, ikke for at bekæmpe ytringsfriheden men misbrug af den, snart var alle kirkesamfund med (KD 2/8, 22/8, 24/8, 30/8 f., 19/9 f., 27/9, 11/10, 25/10, 14/11 ff., IMT 551, protestmarch se KD 24/9). Erik Ågård skrev: Nægt at støtte satandyrkelsen (KD 31/8) og LYM opfordrede til en symbolsk skattenægtelse (KD 3/9). Biskop Martensen se KD 29/8, 24/9, ministerens reaktion KD 30/8 ff., Pol 31/8. 22 præster måtte takke Niels Matthiasen, omend han godt kunne have udtrykt sig en kende skarpere mod katolicismens fordummende åndelige meningscensur (KD 22/9, DKt 450, 517; om takkens tilblivelse se Tidehverv og DKt 490 ff.). Martensen afstod fra sagsanlæg for diskrimination fra ministerens og de 22's side, men bisperne Græsholt og Holm måtte tage afstand derfra, de 22's brev var forrykt, katolikker er dog medkristne (KD 31/8, 22/9). Danske ambassader ude blev overvældet af protester og måtte forsynes med redegørelser for sagen (KD 8/9).

[55] KF forfulgte da den sag (KD 1/9, 13/10, 28/11), mens Venstre var chokeret over at have medansvar for så elendig en lov (KD 30/8 f., 28/11). De konservative stillede spørgsmål for at få stats- som kirkeminister til at tage afstand fra Matthiasens udtalelser om den katolske kirke, Anker Jørgensen tilsluttede sig hans modererede erklæring af 31/8 (Ft 4/9 8181), mens Dorte Bennedsen holdt sig til sin egen mening, at der var sådan en spændvidde i den kirke, at dens holdning

penge dertil, sagde Per Hækkerup, der så at den sag kunne føre til en beklagelig modreaktion (KD 6/9). Her sættes pression imod bedømmelse af kunstnerisk kvalitet, skrev pastor Niels Højlund, som måtte vende sig mod dette opgør med den ugudelige venstreorientering«[56].

Inden valget var sagen gået i sig selv, garantilsagnet faldt bort da Thorsen ikke kunne overholde aftalte produktionsfrister. Kristeligt Dagblad beklagede den udgang, der var jo ikke kommet nogen principiel afklaring[57] – i en sag, der rummede uoverskuelige følger for kristnes forhold til staten (Bent Honoré KD 13/10).

Fra samlingen 1972/73 ventede et regeringsforslag om ophævelse af blasfemiparagraffen, det skulle frem igen. De 143.000 underskrifter blev taget til indtægt for modstand imod det. Det måtte vise sig, om det tavse flertal, der nu havde fået mæle, også ville kæmpe for paragraffen, skrev Kristeligt Dagblad, for selv om samfundet rummer vidt forskellige opfattelser, så har det vist sig nødvendigt at beskytte menneskers følelser[58]. Kirken skal ikke påkalde statens hjælp, den behøver ikke beskyttelse imod blasfemi, fandt Gadegård, men det har samfundet brug for, imod diskrimination (AAsT 9/12).

Forlængst havde folkekirkens yderste højre fløj erkendt, at gennembruddet ikke var kommet, men troligt regnede man med at det kom (Ulsdal 1969 270). Tiden syntes at bekræfte det, glæden over det er dog noget blandet; Kristeligt Forbund for Studerende og Skoleungdom præges

ikke kunne karakteriseres generelt (Pol 31/8, Ft 10/9 8185). Mit parti har ikke eneansvaret for loven, pointerede Orla Møller, som fandt at filmen var et udtryk for stupiditet (KD 7/9 jfr. Lysholt Hansen og Falk Hansen 7/9, 8/9). Drøftelserne fortsatte på partikongressen, hvor ministeren både mødte kritik og fik tak for sin frisindede holdning (KD 18/9). Da valget kom, opfordrede initiativtagerne til adressen de 143.000 til at rejse sagen i valgkampen (KD 16/11).

[56] KD 28/9; andre lagde luft mellem sig og protestadressen, t. eks. Lindhardt og Sandbæk (e. KD 17/8, 26/9), mens pastor Birgitte Grell vidste, at Jesus naturligvis havde et sex-liv, e. KD 16/11.

[57] Ledere 29/11 og 27/11: Filminstituttets bestyrelse havde blot vist, at den havde mere politisk næse end ministeren. – Bestyrelsen tog iøvrigt skridt til fremtidig at sikre sig et mere alsidigt bedømmelsesgrundlag fra sine konsulenters side, Pol 26/11 ff.

[58] Leder 13/11. – Da lovforslaget ikke var vedtaget (Folketingsårbog 72/73), så gjaldt paragraffen endnu, og justitsminister K. Axel Nielsen svarede på spørgsmål, at den så lidt som diskriminationsbestemmelsen kunne bruges til at stoppe garantien, det var en sag for domstolene bagefter (Ft 16/8 8143, 9/8 8128). Den nye justitsminister, Knud Hjørtnæs' plan om genfremsættelse og reaktionerne derpå, se KD 25/10, 30/8, 6/9 (KFUM og K for blasfemilov), 16/11.

og understøttes fra Luthersk Mission, mens Indre Mission her har tabt et slag, der næppe kan vindes mere, skrev Poul Ulsdal (Re-f 125).

KFS melder om stigende aktivitet og er i stand til at lønne 9 medarbejdere. Det dristede sig også til at gå fra Menighedsfakultetet i Århus, der kom igang[59], for at få sit eget »Dansk Bibel-Institut«. Det var nødvendigt at følge »Bibelsens eget Bibelsyn«, at fastholde »Skriftens fulde troværdighed og ufejlbarlighed« og tage »et radikalt opgør og brud med al bibelskepsis og kritik« (Niels Ove Rasmussen KD 26/6, 15/8, 4/10). Menighedsfakultetet måtte beklage splittelsen, og at halvdelen af teologkredsen var gået fra det, men her skulle være plads for både et konservativt og et ortodokst bibelsyn[60].

Indre Mission fik at vide, at KFS af flere grunde mødte foreningen med skepsis, den manglede teologisk profil og åndelig klarhed, den måtte gøre sig fri af sit forhold til KFUM og K og oprette sit eget ungdomsarbejde, og med støtte fra højskolerne kunne venstrefløjens i bestyrelsen sejre (e. KD 8/8).

Nu syntes IM på vej ud af sin krise. Bestyrelsen nedsatte i januar et strukturudvalg, og mens dets arbejde stod på, øvede medlemmerne sig i samtale, vidende om at begge fløje havde begået fejl (Det nye år 62; jfr. 1973 292). Og tilliden hos vennerne syntes bevaret, for så vidt som der kom flere penge ind, måske var appellerne dog stærkere (IMT 383, 768, KD 17/5, 6/11, 3/12).

Det begyndte med en enstemmig tillidserklæring til Kr. Friis. Bestyrelsen var også enig om, at kun formanden kan udtale sig på IM's vegne, vel at mærke om det, som bestyrelsen står sammen om[61]. Samtidig satte man sig et nyt mål, oprettelsen af en bibelskole, »hvis

[59] Menighedsfakultetet købte eget hus, ansatte en fast lærer og samlede ca. 30 studenter, KD 23/1 f., 30/3, KiInf 54, 117.

[60] Fakultetets lærer cand. theol. Kjær Hansen KD 27/7, jfr. 1/10 om fortsat støtte fra KFS-folk.

[61] Denne praksis var almindelig før erklæringen om uenigheden om de kvdl. præster blev udsendt (1972 247). Uden at være nået til enighed herom, så udtalte bestyrelsen samlet: Når det vedtagne forbud tilsidesættes rundt om, så er det rettest »i denne nødsituation at lægge ansvaret ... over på de lokale samfundsbestyrelser«. Friis pointerede, at dermed er der af bestyrelsen ikke »givet »grønt lys« for kvdl. præster i missionshusene, eller samfundene stillet frit. Klausulen står stadig ved magt« (IMT 90, KD 19/1, 6/2, leder 20/1). Næstformanden bemærkede: Bestyrelsen har ikke fået mundkurv på, men selv taget den på (KD 20/2). Forholdet til det kulturelle var også drøftet, bestyrelsen havde da blik for at der var sand kultur, men også at det var nødvendigt nøje at vogte på de sataniske kræfter, som har stor indflydelse på alle sider i tidens kultur (jfr. udlægningen i KD 23/1).

program ene og alene skal dreje sig om fordybelse i den hellige skrift til personlig omvendelse, helliggørelse og dygtiggørelse i menighed og samfund«. Det vakte undren i IM's højskoleverden, der var jo i forvejen 2 bibelskoler; bestyrelsen svarede, at det gjaldt om at bevare de unge for IM, det lod sig ikke gøre, hvis de år efter år søgte bibelskoler, som blev drevet af andre bevægelser[62].

På årsmødet blev der kaldt til kamp mod de sataniske kræfter i tiden af læge Jørgen D. Grønbæk. Han gjorde især op med Børnemagt og BRIS, men også mange i menigheden måtte høre for optagethed af velfærd og for at ligge under for tidsånden. Han vendte sig bl. a. mod præster, der lyver, mod »Ung verden« og Dansk Missionsblad, der var uhyggeligt vildledende, samt Kristeligt Dagblad, der banede vejen for Ekstrabladet ind i hjemmene. Grønbæk – selv hovedbestyrelsesmedlem af Det nye Højre – drog de konsekvenser: Kristne kan ikke støtte Socialdemokratiet og SF, heller ikke de radikale (pjecen »Åndernes Kamp«).

Friis havde tak, omend det sagte måske ikke passede alle, talen om den nødvendige kamp betød måske ny vækkelse (KD 20/6). Andre i bestyrelsen fandt dog grund til at sige, at dette ikke var IM's røst (jfr. 1967 478), og til at beklage, at den åndelige kamp ikke var skildret i positiv betydning. »Vi skal videre frem«, skrev pastor Ørum Jørgensen, efter lovens torden gjaldt det evangeliets forkyndelse (KD 4/7).

Der rører sig en besindelse i IM, konstaterede fremtrædende folk fra Kirkens Ja og Nej (KD 19/12). Andre, som provst Svend Aage Nielsen så med dyb sorg og ængstelse på rykket mod højre i bibelsyn som i livssyn[63].

Også andre steder kunne man tale bibelsyn. Birkedal Nielsen fandt

[62] KD 5/4, 23/8, Det nye år 109, 117. – Vi klemmes fra 2 sider, beskyldes både for indoktrinering og holdningsløshed, svarede højskolefolk, som fandt at den 3. bibelskole på et snævrere grundlag betød en forstærkning af yderstandpunkter (KD 20/1, 28/2, 5/3, 8/10; jfr. 1973 294). Bestyrelsen ville ikke falde højskolerne i ryggen, og vidste at de stod i en krisesituation og både skulle være åbne og være idéhøjskoler, men hellere end at opgive det sidste, sådan som de grundtvigske højskoler havde gjort det, så den højskolerne gå ned, sagde Verner Andersen (KD 7/12, jfr. Det nye år 62). – IMs højskoler idag ligner til forveksling de grundtvigske i 30'erne, det indtryk havde først Uffe Grosen siden Baunsbak Jensen fået, WA 16/2.

[63] KD 27/6, replik fra Bartholdy: Hvor præster lyver, KD 3/7. – Også en husven som pastor Fromsejer beklagede udviklingen: Indre Missions Tidende nøjedes med at være et opbyggelsesblad for interesserede og udelukkede debat; man indkapslede sig, glemte glæden og fordømte og protesterede i stedet for at

det »på tide, at der også fra grundtvigsk side siges et: hold op med al denne legendesnak. Kender I unge præster ikke til frygten for det gode?» (DKt 337, replikker 362, 392 f., 467).

Nu fyldte Kirkeligt Samfund 75. Vort arbejde har ikke glimrende resultater at fremvise, sagde Birkedal Nielsen[64]. Der må prøves nye veje, arbejdet bør a'jourføres, mente flere bl. a. højskoleforstander Fog Pedersen (DKt 480). Også den tidligere formand, biskop Gudmund Schiøler satte spørgsmålstegn ved arbejdet – men ikke ved opgaverne: Der er nok at gøre for dem, der har pionerånd, for det grundtvigske syn antastes på sine 3 hovedlinier: 1) synet på dåb og nadver, som må fastholdes både overfor højkirkelige opfattelser og skiftende teologiske moder; 2) kirkepolitikken, hvor der sammen med iveren for demokrati i folkekirken spores en vis ligegladhed med mindretallene, 3) forholdet mellem det folkelige og kristelige, hvor der både må være en forbindelse og en adskillelse[65].

Birkedal Nielsen vakte opsigst ved i en prædiken at vende sig mod Glistrup. Han svarede, at det ikke var noget nyt, han havde holdt mange prædikener mod fællesmarkedet (KD 15/3). Andre måtte tale om, hvad de var for, således pastor Erik Bock, Helligkors kirke, der sammen med Ebbe Kløvedal Reich etablerede »Folkets kirke«,

svare konstruktivt. Det var også beklageligt, at Lohses forlag ikke længere så sig i stand til at udgive Georg S. Geils prædikener (fordi der taltes for lidt om Guds vrede, og om fortabelse og omvendelse KD 15/9), men nok Grønbæks foredrag (BeT 6/1 74, tilsvarende KFUM og K KD 28/9).

[64] Der var talt meget i bestyrelsen om et oplysningsarbejde for at fremme »forståelsen af en nødvendig vekselvirkning imellem kendskabet til modersmålets folkelige betydning og arbejdet med den kristne forkyndelse«, men det var strandet, for bestyrelsen så forskelligt på, i hvilken grad den oplysning måtte have brod mod EF. Man havde da samlet kræfterne om driften af Vartov (jfr. Riemann: en kraftig og klar livsytring, DKt 391) og initiativet vedrørende rådighedsbeløbet. Formanden måtte beklage, at nogle af de stærkeste lokalkredse havde måttet give op (DKt 476). KS's basis er »ca. 200« mere eller mindre aktive kredse, en rundspørge gjorde det usikkert om flere andre kredse levede endnu, eller havde tilknytning til KS: DKt 505 f., 518 f., 532, 540 f., 555, 567, 581 og DKt 1974 16, 32, 42; af 15 omtalte kredse var 3 nedlagte, andre uden egl. tilknytning til KS. Ofte hang indsatsen på præsten eller enkelte personer, mange steder meldes om trofaste kredse bag mødevirksomhed, undertiden om velbesøgte møder.

[65] DKt 525 f. Spørgsmålstegnene gjaldt både det umoderne navn, der kunne være en hæmsko, organisationsformen, hvor det måtte overvejes om kredsene fortsat kunne være grundlaget, når mange gamle kredse ophørte, mens det var usikkert om der kom nye til, og virkemåden. Når der var nok at tale om, så skete det vist bedst ved at mødes lidt hyppigt nogle dage på en højskole. – Anden debat om KS se DKt 362, 469, KD 8/9, 1/12 jfr. Heicks kritik 1973 note 26.

for i solidaritet med proletariatet at give kirken tilbage til sit arbejdersogn og de unge. Bock var ikke den eneste undtagelse, også andre unge præster kunne engagere sig i den marxisme, der for dem var en del af evangeliet, omend det ikke altid gik af uden gnidninger[66].

Flere var optaget af kirkens politiske bevidstgørelse. Anna Marie Aagaard hentede i sin disputats, »Helligånden sendt til verden« i den kirkelige tradition støtte for sin tolkning af det nye Testamente: Også udenfor menigheden er Helligånden ligeså nærværende og virksom i kærlighedens, godhedens og barmhjertighedens gerninger[67].

Nu var det Regin Prenter, der følte grund til at tage et opgør. Han var da selvfølgelig ikke uenig i, at sådan tjeneste *skal* øves, men det var frelsesbudskabets væren eller ikke-væren det her drejede sig om. Det var indlægning i NT at gøre frelsen identisk med menneskelige handlinger. Da faldt lutherdommens tale om retfærdiggørelse af tro, og Helligåndens nærvær blev med ét menneskers gode gerninger, mens dæmoni og ondskab blev gjort identisk med kapitalistisk og imperialistisk samfundsorden[68].

VI. Økumenisk arbejde – ydre mission

Nu var Prenters indsigelse ikke bestemt af disputatsen alene, men også af resultater fra Kirkernes Verdensråds missionskonference i Bangkok, hvis tema var »Frelse idag«.

[66] Året før havde Bock begyndt sin indsats ved at indbyde Harald Søbye, den præst som efter hans mening mest havde arbejderklassens tillid, han fik da en påmindelse fra biskoppen om sit ansvar (KD 9/2 f. og 17/2 1972), nu var han i kontakt med slumstormere og Det nye Samfund, KD 13/2, 27/2, 5/3, 9/7, 2/10. – Unge marxistiske præster se KD 19/7, 2/8 og Ester Bock KD 13/12; jfr. 1973 291.

[67] Direkte engageret i den hjemlige debat spurgte A. M. Aagaard, vil de kirkelige organisationer, som er stedet hvor den egl. drøftelse og meningsdannelse foregår, sige Ja til sækulariseringen og bøje sig for statens indirekte magt og uden at blande sig indtage den plads, som passer staten, hjælpe nødstedte uden at spørge sig hvorfor nøden er der? Det er folkekirken ligegyldigt, hvor vi glider hen; den er uden indflydelse på, hvad vi vil med samfundet, kirkernes indflydelse må ske via deres medlemmer. De er endnu ikke fortrolig med den opgave og spørger ikke, hvordan lægfolket udrustes til at leve i det pluralistiske samfund, hvor andre ideologier missionerer, og hvor der må missioneres for synspunkter, KD 15/5, Kirkefondets årbog 22.

[68] PrfBl 1974 89, KD 19/11, 23/11 jfr. KD 5/10, DMBL nr. 8; disputatsforsvaret KD 21/5, AAST 17/5, A. M. Aagaard Dansk Kirkeliv 21. Tilsv. debat Grundtvigsk Konvent KD 13/9 f., »De store ords teologi«, anmeldt af N. H. Søe KD 1/3, Johs. Aagaards »Systemkirken og lægfolkets oprør«, Ravn Olesen KD 17/8 og 1/10.

Anna Marie Aagaard havde været med i forarbejdet og vendt hjem efter den, havde hun meget at berette: Her var nået opsigtsvækkende ting – ikke blot fordi verdensmissionens tid var indledt, havde afløst missionærenes epoke – men især ved en omfattende forståelse af frelsen som en helhed, der bliver til i kampen for økonomisk retfærdighed og mod udbytning, for menneskelig værdighed og imod politisk undertrykkelse, og for solidaritet og imod menneskers fremmedgørelse for hinanden (KD 1/2, 16/2).

Biskop Græsholt var rejst til Bangkok med viden om, at verdensmissionen var truet af spaltning (DMS's årbog 11), om mødet berettede han: Det meste var materiale, ikke vedtagelser, og det var blevet til i tidnød under et mildt pædagogisk pres. Det afgørende var om resultatet, som »forsamlingens frie udtryk for sin opfattelse« blev brugt politisk, så hørte alting op og han kunne ikke mere være med. Frelse idag er det samme, som det altid har været, understregede han. Hvis han havde lært noget på konferencen, så var det hvad der skal bringe den udadvendte og venstreorienterede videre i hans tænkning, nemlig 3 ting. Det første, det andet og det tredje er bibelstudium. »Avisen når vi nok at få læst«. Det vidste han forud, men han så det i Bangkok som en mangelvare, fordi man ikke var klar over det[69].

Der forestår et arbejde med at rette det ensidige image op, som Verdensrådet har haft siden Uppsala, skrev generalsekretær Jens J. Thomsen. En sådan kursændring betyder ikke opgivelse af det, som har samlet næsten al opmærksomhed, men det må fastholdes samtidig med at de teologiske og kirkelige problemer fremtræder tydeligere og stærkere (De samvirkende Menighedsplejers årsberetning 72/73 7 ff.).

Ståhej blev der om folkekirkens forhold til et EF-kirkesamarbejde, anti-økumeniske og anti-EF synspunkter faldt sammen. Afslutningen kom ved, at kirkeministeren sagde at der ikke var penge til det, da folkekirken ikke har nogen speciel opgave i forbindelse med EF (KD 26/4).

Det gjaldt medlemskab af en komité, et uafhængigt forum. Vi må vide, hvad der foregår i EF, navnlig i forhold til den tredje verden, sagde Westergaard Madsen og Langhoff (KD 6/3, 8/3). Hvis kirken skal andet end afholde gudstjenester på fastlagte tider så har det værdi at få viden om forholdene, og det er vitalt at EF-samarbejdet bliver noget levende, mere end toldsatser og økonomi (KD 12/6). Uden at spørge Det mellemkirkelige Råd vovede dets styrelse (kun halvdelen var

[69] Debatten om Bangkok, se A. M. Aagaards henvisninger KD 19/9; Græsholt derom se KD 14/7, 31/8, 21/12 og »Mission 73« 67.

til stede) i 1972 at anbefale det og i januar gav de 8 bisper sagen deres bifald med en anbefaling af at de fornødne 15.000 kr. bevillegedes.

Da Knud Frederiksen hørte om det, truede han med at forlade rådet, han ville ikke lade sig spænde for EFs vogn (KD 3/3). Nu viste det sig, at bisperne som et kompromis alene var gået ind for i en prøvetid på 3 år at se sagen an (Holm og Erik Jensen), mens Dons Christensen mente, det drejede sig om en observatørstatus, idet han havde taget sig en hvilepause som altid, når bispemødet spildte tiden med Det mellemkirkelige Råd (KD 9/3, 11/5, 8/5).

Mens styrelsen fik en næse af det samlede råd (KD 12/4) måtte Westergaard Madsen værgе sig mod præster, der vidste at nogen løj om denne sags behandling og brugte bispernes autoritet til at drive EF-politik udenom folket; men den folkekirke, som ikke har nogen politisk opgave hjemme, skal heller ikke have det i Bruxelles (KD 21/3, 18/4, 29/4, 5/5, DKt 225).

Bevilling afslået måtte ministeren høre for, at hun tiltog sig en absolut pave-magt (KD leder 27/4, Bent Honoré KD 9/5). Dermed forsvandt også rejsepenge til Westergaard Madsen, som havde sagt ja til at være med i Bruxelles til en kirkelig højtidelighed. Folkekirken kom dog med, biskoppen bad et par sømandspræster om at repræsentere sig. Også kirkerne i Danmark blev repræsenteret via Det økumeniske Fællesråd. Kyrø-Rasmussen, Baptistkirken fik den billet, som biskop Martensen havde købt til sig selv, men nu ikke brød sig om at bruge (KD 11/5, 14/5). Sidst lagde ministeren til, at rejsepenge kunne komme på tale ved særlige lejligheder, men til observatører, ikke til noget permanent (KD 17/5).

Verdenskirkerådet gik videre i kampen mod apartheid, det mærkedes også herhjemme:

Da Verdenskirkerådet uddelte racefondets midler gik halvdelen til frihedsbevægelser i Sydafrika (KD 25/1). August 1972 havde det sat ind for at standse erhvervsforbindelser med apartheid-lande, det fortsatte nu med at opfordre til boykot af de firmaer der blev ved. Det hjemlige raceprogram uarbejdede en liste over de vedkommende danske firmaer, 5 af de største kom med. Indirekte står staten bag opfordringen til boykot af dem, sagde lederen Leif Vestergaard, den har jo støttet vor oplysningsvirksomhed (1973 note 33). Det var nu ikke en sag for folkekirken, men nok for enkeltpersoner, mente Johs. Langhoff (KD 21/3).

Mod firmaernes ord fastholdt Vestergaard anklagerens rigtighed (KD 28/3 f., 7/5, 30/8). Det var nu udfra den »verdslige presses« oplysninger, at udenrigsministeriet blev tilskyndet til at interessere sig for danske firmaers forhold til Rhodesia og deres lønninger i Sydafrika (Ft 28/3 5169).

Folkekirkens højre måtte vende sig mod den selvbestaltede verdenskirke og dens politiske engagementer, der alene var vendt mod hvid racisme, ikke sort, den skulle ikke igen have lov til at lænke kirkens skæbne til en korstogsteologi (KD 16/3 Re-f 44, Flensborg Avis 26/2). I Det mellemkirkelige Råd fandt pastor Morsing alsidigheden truet på flere måder, men han forblev da i rådet. Dettets formand, Gunner Tjalve tog vist også bestik af situationen, der også blev understreget

ved en svigtende økonomi (KD 12/4). Det lignede så vel, at biskop Holm kunne understrege, at folkekirken må mødes med andre kirkesamfund, hvis den ikke vil stivne i dødens dogmatik; det var dog samtaler, der måtte sættes i centrum, tilføjede han (KD 8/10).

25-årsdagen for Kirkernes Verdensråd gav anledning til endnu en status: Det er aldrig blevet kirkernes organ, men økumenernes, og det mødes af stigende skepsis og vagtsomhed; når det herhjemme er blevet de mest interesseredes akademiske hobby, falder ansvaret derfor også på de vide kredse i folkekirken, som er afvisende (KD leder 26/8, Ravn Olesen KD 7/8, 4/10).

På ny blev den forudsatte stigning i u-landshjælpen reduceret og Græsholt appellerede til statsminister Anker Jørgensen og andre, om at gå foran for at ændre folks holdning her (KD 6/10 jfr. 22/3: Kun 45 % er for den hjælp; 1973 299). Spareplaner truede også en overgang gavefradraget. Som andre organisationer protesterede de kirkelige. De talte om katastrofe og slag i ansigtet (KD 2/4 og 23/3, her Burgdorf: De kirkelige aktiviteter må så på finansloven).

På ny sluttede missionsselskaberne året med stærke appeller om støtte, de manglede 3,5 mill. og fik de 2,5 (KD 13/11 f., 10/12, 12/1 74). DMS havde gjort op, at der i personlige bidrag kom mere ind end fra kredsene og kollekter (KD 23/3). Udfra en mere realistisk vurdering kom man her til det resultat, at der kun måtte regnes med ca. 1400 aktive kredse (1973 297). Disse blev så nok vurderet lidt højere igen, som fundamentet eller ryggraden i DMS; det var så at håbe, at de tilegnede sig en mere selvstændig udadvendt form (KD 16/11, DMBI nr. 12). Uden kredsene er der ingen Santalmission, det vidste man på det hold og lagde op til nye love, så bestyrelsens flertal (6 af 9) vælges af repræsentantskabsmødet (Årsberetning; KD 28/5).

Men selskaberne bør besinde sig på deres forskelligartede historiske arv, det gælder navnlig DMS, der får sine fleste penge fra IM-folk skrev sognepræst M. Kragh-Schwarz. »Sekretæriteologer« rejser rundt og præsenterer en hel masse problemer, som de fleste folk ikke har indsigt i, mens de troende fratages trossynet, også fordi den ildnende og opbyggelige tale udebliver. Den udvikling sammen med DMS's flimrende kristendomsforståelse kan blive skæbnesvanger (KD 19/6).